

Les llengües dels grecs

The languages of the Greeks

Cèsar Montoliu

Traductor

Article rebut: 30 de gener del 2024

Sol·licitud de revisió: 1 de febrer del 2024

Article acceptat: 1 de març del 2024

Montoliu, César. 2024. Les llengües dels grecs. *Aérides* 5, pàgs. 15- 52.

Resum: Aquest article aborda la qüestió de les llengües minoritàries de Grècia. Intenta presentar-ne un relat neutral i objectiu de les escasses dades de què hom disposa sense defugir les qüestions més polèmiques atès que Grècia no reconeix oficialment cap minoria lingüística en el seu territori. S'il·lustra el context sociolingüístic amb mapes històrics i lingüístics provinents de la Viquipèdia.

Paraules clau: Grècia, Macedònia del Nord, Bulgària, Turquia, Balcans, Imperi Otomà, Llengües minoritàries, Sociolingüística.

Abstract: This article addresses the issue of minority languages in Greece. It attempts to present a neutral and objective account of the available data, while acknowledging the limitations of the evidence. It also addresses the most contentious issues, given that Greece does not officially recognise any linguistic minorities on its territory. The sociolinguistic context is illustrated with historical and linguistic maps from Wikipedia.

Keywords: Greece, North Macedonia, Bulgaria, Turkey, Balkans, Ottoman Empire, Minority Languages, Sociolinguistics.

Parlar de les llengües dels grecs i, concretament, de les minories lingüístiques a Grècia i, en general, a tots els Balcans és un tema controvertit i delicat perquè afecta la identitat nacional i, fins i tot, la justificació històrica i demogràfica de l'existència mateixa d'aquest i de tots els països que conformen la regió. Actualment, Grècia és un país majoritàriament homogeni des del punt de vista ètnic, lingüístic i religiós. La majoria de la població, oficialment el 98%, pertany a l'Església ortodoxa grega i parla grec. Però això no ha estat sempre així, tal com veurem més avall. Avui dia, l'única minoria reconeguda oficialment a Grècia és la minoria musulmana de la regió de Macedònia Oriental i Tràcia, formada per uns 100.000 individus. Es tracta, però, d'una minoria religiosa, no pas d'una minoria ètnica o lingüística. Aquesta és la posició oficial grega. Ara bé, cal saber que aquesta minoria religiosa musulmana és composta de tres grups ètnics o lingüístics diferents: turcs, pomacs i romanís o gitanos (Rroma).¹ Tanmateix, no podem ignorar el fet que a Grècia hi ha unes quantes minories més, no pas religioses, sinó lingüístiques o ètniques, que no tenen, però, cap reconeixement oficial. Per tant, l'objectiu d'aquest article és explicar breument l'origen

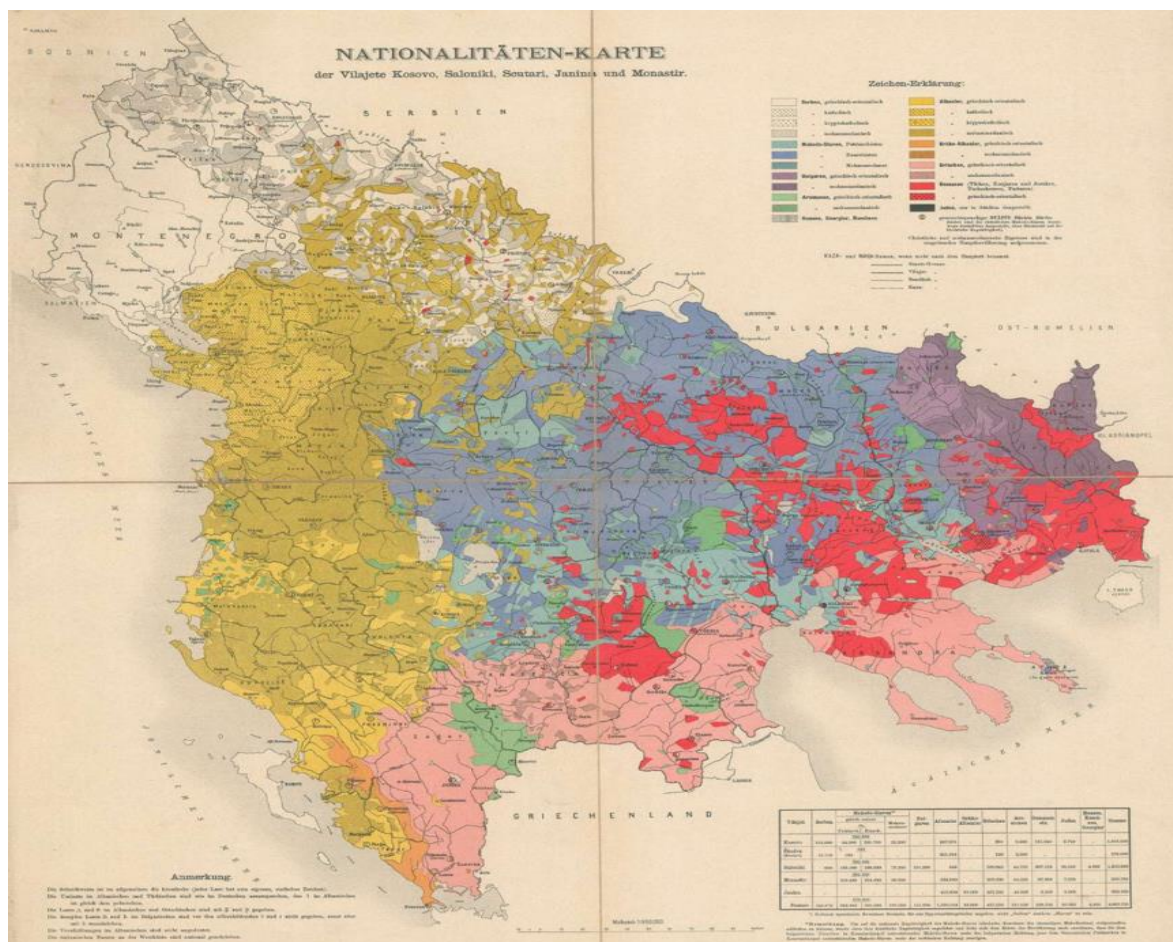
¹ *Rrom*, o *Rroma* en plural, és el gentilici que fan servir els romanís o gitanos per referir-se a ells mateixos.

de totes aquestes minories, les oficialment reconegudes i les no reconegudes, la seva història i la seva situació jurídica i social. Dit això, aprofundirem especialment en aquelles minories que han tingut i encara mantenen un grau important de conflictivitat a la Grècia contemporània.

Històricament, el territori dels Balcans, del qual Grècia constitueix la part més meridional, ha format part de l'Imperi Romà, de l'Imperi Bizantí i de l'Imperi Otomà i, durant l'Edat Mitjana, de regnes com ara el serbi o el búlgar. Tot i les guerres i les revoltes que ha patit aquest espai geogràfic i les fronteres que esporàdicament l'han dividit, potser la característica que millor el defineix al llarg del temps és precisament la freqüent absència de fronteres i, per tant, la continuïtat territorial que ha permès que pobles de llengües, cultures, oficis i confessionalitats diverses s'hi desplaressin més o menys lliurement i compartissin el mateix espai, bé barrejats o bé els uns al costat dels altres, però sempre amb un alt grau de permeabilitat cultural i lingüística.² Per tant, durant molts segles no hi ha hagut cap frontera administrativa ni estatal fixa que ho impedís. Ara bé, arran de les guerres i revoltes nacionals del segle XIX i del segle XX impulsades per l'adquisició d'una identitat i d'una consciència nacional per part dels pobles balcànics propiciada per les idees de la Il·lustració i el Romanticisme, i impulsada també per les ambicions de les potències europees (Gran Bretanya, França, Prússia, Àustria-Hongria i Rússia), es van anar creant nous estats (Grècia, Bulgària, Sèrbia) als Balcans, és a dir, a grans trets a la part europea de l'Imperi Otomà anomenada Rumèlia 'província dels cristians', en turc otomà. Però com tot just hem dit, fins a la creació dels estats nació, els diferents pobles, comunitats lingüístiques i comunitats religioses se superposaven i compartien un mateix espai geogràfic i, per tant, els diferents estats balcànics de nova creació es van trobar que la seva població no era gens homogènia. Ans al contrari, era molt diversa i complexa i, a més, sovint el gruix de les poblacions que constituïen cadascuna de les noves nacions no coincidia gens amb les fronteres nacionals. Qualsevol estat necessita com a justificació de la seva existència una continuïtat històrica, territorial, demogràfica, política o, fins i tot, confessional o cultural. El problema dels Balcans és que tot se superposava. A part de les guerres i declaracions d'independència, l'expansionisme nacional va provocar a començaments del segle XX un parell de guerres entre tots aquestes estats (les dues guerres balcàniques) per empenyer les fronteres més ençà o més enllà en funció de les ambicions de cadascun d'ells. A més, la Primera i la Segona Guerres Mundials i les conseqüències que van tenir van acabar de redibuixar el mapa polític de la regió almenys fins avui dia o, si més no, fins a la dissolució de Iugoslàvia als anys noranta del segle passat.

² Les llengües balcàniques constitueixen un grup de llengües, totes de famílies diferents, que tot i així comparteixen tot un plegat de trets gramaticals i lèxics, que no detallarem pas ara aquí, que la tipologia o lingüística comparada ha batejat amb el nom alemany de *balkanischer Sprachbund*, és a dir, «àrea lingüística balcànica». Atès que aquestes llengües no han pogut heretar uns mateixos trets lingüístics d'un avantpassat comú, tret de l'indoeuropeu, massa allunyat en el temps, només podem concloure que els han compartit per contacte freqüent i mitjançant un alt percentatge de parlants bilingües o plurilingües. Aquestes llengües són l'albanès, el romanès, el búlgaro-macedoni, el grec i el serbi (el serbi i el búlgaro-macedoni sí que pertanyen, però, a la mateixa família de llengües eslaves meridionals); a més, tardanament, s'hi han afegit el romaní, el judeo-espanyol i el turc.

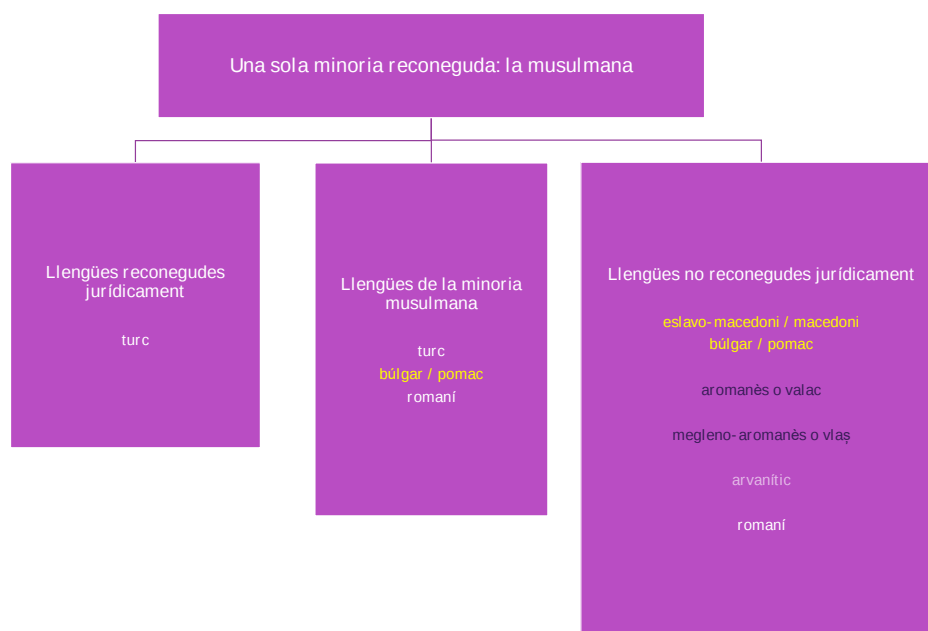
Com veiem en el mapa següent, és a la part central de tot aquest territori anomenat *Rumèlia* on hi havia una barreja de pobles i llengües diferents més important, és a dir, a l'actual Macedònia grega. Si observem la barreja de colors que representen les diverses nacions que compartien aquest territori, entendrem que l'actual Macedònia grega es convertís en el principal objecte de litigi. Els grecs anomenen la problemàtica històrica i demogràfica que planteja la reivindicació grega d'aquesta regió το Μακεδονικό ζήτημα, «la qüestió macedònica». No ens ha de sorprendre gens que en aquella època aquest aiguabarreig de pobles tan característic de Macedònia, multicultural o pluricultural en diríem avui dia, donés lloc al terme culinari de *macedònia*, un conjunt d'ingredients comestibles heterogenis, habitualment fruita. Per tant, en aquest article parlarem de les llengües dels grecs, és a dir, de les llengües minoritàries de Grècia, a tot el país, però principalment a la Macedònia grega, que és la regió més conflictiva del país pel que fa a la qüestió de les minories religioses, ètniques i lingüístiques.

Mapa de nacionalitats de les províncies otomanes de Kosovo, Salònica, Scutari, Ioànnina i Monastir.³

En el següent diagrama classifiquem les llengües dels grecs en funció del grau de reconeixement oficial i segons l'ordre que seguirem per abordar-les tot deixant, però, el romaní per al final.

³Tots els mapes que il·lustren el present article provenen de Wikimedia Commons, i es troben a la Wikipedia en diverses llengües.

I en el següent mapa de Grècia podem observar a grans trets la distribució de totes les llengües minoritàries del país:

Mapa de les minories lingüístiques de Grècia.

Tot seguit parlarem de cadascuna d'aquestes minories començant pels turcs de Tràcia.

LA MINORIA MUSULMANA I TURCÒFONA

Tothom que es dediqui a l'estudi de la Grècia contemporània ha sentit a parlar de la Μεγάλη Καταστροφή, el «Gran Desastre» que va suposar per als grecs la pèrdua a mans dels turcs de la Jònia, és a dir, els territoris de l'Àsia Menor atorgats als grecs al voltant de la ciutat d'Esmirna tot just després de la Primera Guerra Mundial. El primer tractat que es va signar al final de la Gran Guerra, el Tractat de Sèvres, establia la partició de l'Imperi Otomà entre les potències aliades: la Gran Bretanya, França, Itàlia, Rússia i Grècia. Aquest tractat, però, va ser rebutjat pels revolucionaris turcs liderats, entre d'altres, per Mustafà Kemal, conegut més tard com a Kemal Atatürk, que, en allò que a Turquia no es coneix pas com a «Gran Desastre», sinó com a «Guerra d'Alliberament» (*Kurtuluş Savaşı*), va foragitar del país els ocupants francesos, britànics, russos i, sobretot, grecs, que en una controvertida incursió, atada pel nacionalisme de la monarquia i del govern grecs, havien penetrat terra endins fins als encontorns d'Ankara. Arran de la derrota de les tropes gregues i de la desbandada grega d'Esmirna i la seva regió, el Tractat de Sèvres de 1920 va ser substituït pel Tractat de Lausana, signat el 24 de juliol de 1923, que continua vigent encara avui dia. L'objectiu d'aquest tractat és fixar definitivament les fronteres del nou país anomenat Turquia.

Els articles 38 a 41 de la Secció III sobre la protecció de les minories del Tractat de Lausana regulen els drets civils i polítics de tots els ciutadans de la nova República de Turquia sense distinció de naixement, nacionalitat, llengua, raça o religió, i estableix la igualtat de tots els ciutadans i la protecció de totes les minories no musulmanes, inclòs l'ús de les llengües minoritàries en la instrucció pública o davant els tribunals de justícia. Com a contrapartida, d'acord amb el principi de «reciprocitat jurídica», l'article 45 estableix que «els drets conferits (...) a les minories no musulmanes de Turquia són igualment conferits per Grècia a la minoria musulmana del seu territori». És justament aquest article el que estableix i reconeix l'existència i la protecció de l'única minoria reconeguda jurídicament per Grècia i pel dret internacional: la minoria musulmana de l'actual regió grega de Macedònia Oriental i Tràcia. La resta de minories ètniques o lingüístiques gregues no són reconegudes jurídicament i a la pràctica no existeixen. Oficialment, els membres d'aquestes minories són considerats «ciutadans grecs amb consciència nacional» grega i, per tant, si tenen consciència nacional grega, és impossible que constitueixin cap minoria. Aquesta és la postura oficial. La realitat, però, és un xic diferent, especialment, tal com veurem, en el cas de la minoria eslavo-macedònia.

Tot i que aquest no és el tema del present article, si parlem del Tractat de Lausana no podem deixar de fer referència al conveni que aquest tractat inclou, i que uns mesos abans, el 30 de gener de 1923, ja havien signat Grècia i Turquia, referent a l'intercanvi de les respectives poblacions grega i turca que «queien» fora de les fronteres nacionals. Aquest conveni és la part del tractat que ha tingut conseqüències més greus i transcendents en la història i la societat de tots dos països. L'objectiu, diguem-ne, benpensant del conveni era evitar massacres futures mitjançant el desplaçament de centenars de milers de persones — més d'un milió llarg d'individus en el cas dels grecs — d'un país a l'altre per concentrar,

«homogeneïtzar» i poder protegir les poblacions respectives dins d'un sol país. D'aquesta mena d'enginyeria demogràfica avui dia en diríem «neteja ètnica» i, de fet, és el que allò va representar.⁴ Ara bé, cal tenir en compte que tant en l'Imperi Otomà, com en els estats que el van succeir, el criteri per classificar la població era el de l'adscripció confessional. Per tant, no es tractava ben bé d'intercanviar-se grecs i turcs com tot just hem dit, sinó ortodoxos i musulmans atès que Grècia i Turquia es consideraven respectivament els estats matriu de tots dos grups confessionals, independentment de la llengua que parlés la gent. Això vol dir que entre els grecs que van haver d'abandonar Turquia a la força no només hi havia els grecs pòntics o del Mar Negre, o els del Caucas, sinó també els ortodoxos turcòfons coneguts com a *Καραμανλήδες* (*karamanlides*) provinents de la regió otomana del sud-est d'Anatòlia anomenada Karaman, i, fins i tot, els ortodoxos arabòfons. Ara bé, si l'objectiu era aconseguir poblacions nacionals homogènies, una de les ironies de la història, doncs, és que tot aquest munt de refugiats que van arribar a Grècia estaven molt lluny de ser un grup culturalment i lingüísticament homogeni. No només n'hi havia moltíssims que eren monolingües turcòfons o bilingües que parlaven turc habitualment, sinó que eren molt més cosmopolites —sobretot els esmirniotes— que no els habitants de les petites ciutats gregues, i tenien costums orientaltzants massa exòtics per a la població de la vella Grècia. La rebuda no va ser gaire galdosa i els refugiats van haver de patir penes i treballs per refer-se i fer-se una nova vida en aquell nou país.

Per la seva banda, entre els prop de mig milió de musulmans que van haver de marxar de Grècia hi havia musulmans cretencs de parla grega o, més aviat, de dialecte cretenc, musulmans albanesos, musulmans valacs de parla megleno-romanesa (en parlarem més avall) i, fins i tot, musulmans romanís.

Per tant, l'única excepció a aquest intercanvi de poblacions va ser la imposada pels esmentats articles 38 a 41 del Tractat de Lausana: els nombrosos ortodoxos d'Istanbul i els musulmans de la Tràcia occidental. I, per tant, són aquests musulmans de Tràcia els que constitueixen avui dia gairebé la totalitat de l'única minoria reconeguda per Grècia: la minoria musulmana. Si diem que són gairebé la totalitat, és pel fet que posteriorment, quan Grècia va annexar-se les illes del Dodecanès, que fins al final de la Segona Guerra Mundial pertanyien a Itàlia, va incorporar també al país dos petits grups d'uns pocs milers d'individus de població musulmana turca que vivien respectivament a Rodos (3.500) i Cos (2.000) i que, lògicament, no havien estat inclosos en el Tractat de Lausana i, per tant, oficialment no formen part de la «minoria musulmana».

Pel que fa a la minoria ortodoxa d'Istanbul, no ens podem estar d'esmentar ni que sigui de passada el pogrom dels grecs d'Istanbul de 1955, conegut a Grècia com *τα Σεπτεμβριανά* o «els Fets de setembre». *Τα Σεπτεμβριανά* van ser uns aldarulls i saqueigs que va patir la comunitat grega de la ciutat, però també la jueva i l'armènia, a mans del populatxo turc el 6 i 7 de setembre de 1955. L'esclat de violència va ser provocat per la notícia de la destrucció amb una bomba del consolat turc de Salònica, l'antiga casa on havia nascut

⁴ Meinardus 2002, 82.

Mustafà Kemal Atatürk, que, efectivament, era un turc de Salònica. De fet, l'atemptat va ser el que avui dia en diríem un «atemptat de falsa bandera» atès que es va poder demostrar que la bomba havia estat col·locada per un estudiant turc i un bidell del mateix consolat. Aquests fets han d'entendre's en el context de l'habitual política d'homogeneïtzació ètnica —un terç dels votants d'Istanbul eren no musulmans i, per tant, la població era lluny de ser homogènia— duta a terme, amb més o menys violència, per tots els estats hereus de l'Imperi Otomà, però sobretot també arran de la campanya engegada el 1953 contra el Patriarcat ortodox i contra la minoria grega d'Istanbul. El motiu va ser l'apel·lació de Grècia a l'ONU per demanar l'autodeterminació de Xipre. Per tant, en aquest esclat de violència van tenir un paper destacat les organitzacions nacionalistes turques i turco-xipriotes. Tanmateix, segons els arxius britànics, sembla ser que l'atemptat va ser «suggerit» per membres del Foreign Office a Turquia per tal que la qüestió de Xipre esdevingués un conflicte entre dos països, Grècia i Turquia, i no fos tractat per l'ONU com un procés de descolonització del Regne Unit. En aquest sentit, val a dir, 70 anys més tard, que la manipulació britànica va ser tot un èxit. La conseqüència més tràgica de tota la violència desfermada és que el 1955 hi havia a Istanbul una comunitat grega d'uns 100.000 individus i que deu anys més tard només en quedaven gairebé la meitat i actualment n'hi deuen quedar 2.500 a tot estirar, la majoria gent gran. Tots van haver de marxar de Turquia. Per tant, de les minories confessionals protegides pel Tractat de Lausana només en queda la musulmana de Grècia perquè la d'Istanbul ha deixat pràcticament d'existir.^{5, 6}

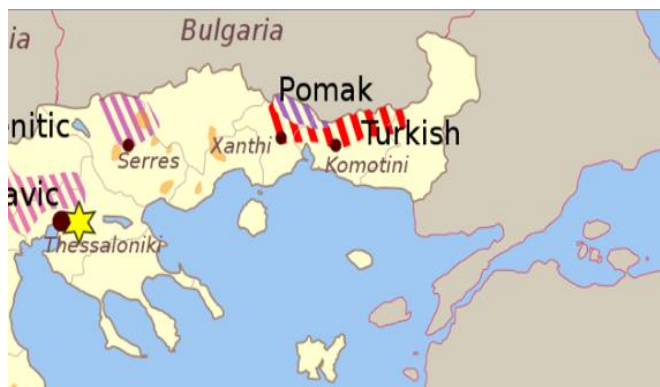
A Grècia, avui dia, la major part de la minoria musulmana —uns 100.000 individus— viu a la Tràcia Occidental, actualment la regió grega de Macedònia Oriental i Tràcia, on constitueixen gairebé el 30% de la població, i, concretament, a les prefectures o actuals «unitats perifèriques» de Ròdope (el 55% de la població), Xanthi (el 40%) i Evros (el 7%). Ja hem dit que aquesta minoria de confessió musulmana estava constituïda per tres grups ètnics o lingüístics. Segons el govern grec, els turcòfons constitueixen aproximadament el 50%, els pomacs el 35% i els gitanos el 15%. El turc té oficialment estatus de «llengua provincial» i és la segona llengua d'ús dels pomacs, que avui dia són trilingües atès que també parlen grec. El fet que el turc sigui «llengua provincial» vol dir a la pràctica que hi ha escoles primàries i secundàries en què la docència es fa en turc. La població d'aquesta minoria no s'ha incrementat al llarg dels anys i s'ha mantingut estable a causa de l'emigració constant a Turquia de molts dels seus membres. A Grècia la minoria musulmana gaudeix dels mateixos drets que els ciutadans de confessió ortodoxa, i els articles 5 i 13 de la Constitució grega prohibeixen expressament la discriminació i garanteixen la llibertat religiosa, un fet gens menyspreable en un estat confessional segons la mateixa Constitució.

Actualment, a Tràcia hi ha 235 escoles primàries per a minories on s'imparteix l'ensenyament en grec i en turc i dues de nivell secundari per a minories, una a Xanthi i una altra a Komotini, on hem vist que es concentra la major part de la minoria musulmana.

⁵ Vegeu [Radikal – 6-7 Eylül Olayları / Els fets del 6 i 7 de setembre](#)

⁶ Vegeu [The Istanbul Pogrom of 6-7 September 1955 in the Light of International Law by Alfred de Zayas](#)

A les zones de muntanya de Xanthi viu la minoria musulmana pomaca, de llengua búlgara, a les escoles secundàries de la qual s'imparteix la docència en grec i la religió en turc. A més, s'hi ensenya l'Alcorà en àrab. Tanmateix la llengua pomaca, considerada pels lingüistes un dialecte del búlgar, no s'ensenya en cap nivell del sistema educatiu.

Àrea turcòfona de Tràcia en vermell.

Tot i la protecció jurídica de què gaudeix, la minoria musulmana ha hagut de fer front a tot un seguit de problemes, com ara l'ús controvertit del terme «turc» per fer-hi referència. Fins a 1998 l'article 19 del Codi Civil grec permetia que el govern retirés la ciutadania als grecs que sortissin del país i no demostrassin la seva «consciència nacional grega» a l'hora de tornar. Entre 1981 i 1996, fins que no es va anul·lar aquesta disposició, el 1998, van perdre la nacionalitat grega uns 7.000 musulmans, la majoria dels quals eren turcs.⁷ La terminologia, els etnònims i la identificació personal («o la consciència nacional d'un individu») tenen conseqüències jurídiques i socials.

És cert que el Tractat de Lausana només parla de «minoria musulmana», però com que, tal com hem dit, aquesta minoria és composta de tres grups ètnics o lingüístics, la seva identitat és motiu de disputa entre Grècia i Turquia amb el rerefons, segons els grecs, d'una suposada reivindicació territorial per part de Turquia. Les autoritats turques consideren i anomenen turcs tots els membres de la minoria musulmana i, per tant, les autoritats gregues es veuen abocades a reconèixer que es tracta d'una minoria religiosa pluriètnica que també inclou musulmans búlgars, anomenats *pomacs*, i musulmans romanís. L'Associació Panhel·lènica Pomaca i l'Associació Cultural dels Pomacs de Xanthi han hagut de declarar que no accepten la seva identificació com a turcs i que a més tenen «consciència nacional grega» i no pas turca. En canvi, les associacions que incloïen l'etnònim «turc» en la seva denominació han estat prohibides durant molt de temps, un fet que ha comportat una sentència condemnatòria del Tribunal Europeu de Drets Humans del 2008 per violació del dret d'associació.

Parlant de dret, cal esmentar una peculiaritat de la minoria musulmana grega. Fins fa no gaire, era obligatòria entre els ciutadans musulmans de Grècia l'aplicació de la xaria, una situació que es remunta a l'època otomana, però que feia de Grècia l'únic país d'Europa

⁷ Vegeu [Human Rights Watch World Report 1998 about Greece](#).

que ha estat aplicant la xaria a una part dels seus ciutadans en contra de la seva voluntat. Ara bé, el 2018 el Tribunal Europeu de Drets Humans va dictar per unanimitat una sentència segons la qual l'aplicació obligatòria de la xaria a la minoria musulmana constitueix una violació per part de Grècia del Conveni Europeu de Drets Humans, en particular de l'article 14, que prohibeix la discriminació. Segons els advocats que van pledejar el cas, aquesta sentència suposa un gran pas ja que, a partir d'aleshores, cal jutjar els assumptes interns de la minoria musulmana d'acord amb la legislació grega, que atorga els mateixos drets a homes i dones, a diferència de la xaria. Aquell mateix any, el govern grec va redactar un projecte de llei que eliminava l'aplicació obligatòria de la xaria, en limitava l'abast i la feia opcional, la qual cosa, segons el primer ministre d'aleshores, Alexis Tsipras, «amplia la igualtat i l'equitat de què gaudeixen tots els grecs» sense excepcions. El projecte de llei va ser aprovat pel Parlament grec i aclamat per la minoria musulmana com un pas històric.

La minoria musulmana té representació en el parlament grec. A les eleccions locals del 2002 van ser elegits uns 250 regidors i alcaldes musulmans. El vicegovernador de Ròdope també és musulmà. Actualment, la principal organització que defensa els drets de la comunitat turca és el Moviment de la Minoria Turca pels Drets Humans i de les Minories (Τουρκική Μειονοτική Κίνηση για τα Ανθρώπινα και Μειονοτικά Δικαιώματα / *İnsan ve Azınlık Hakları için Türk Azınlık Hareketi*). La comunitat pomaca és representada per l'Associació Pomaca Panhel·lènica i per l'Associació Cultural dels Pomacs de Xanthi.

Tot i el reconeixement del turc com a «llengua provincial», això encara no ha deixat de ser una font de conflicte dins de la societat grega. A tall d'exemple, podem citar un article publicat recentment a un diari digital anomenat *Triklopodià* en què l'autor expressa la seva preocupació pel fet que un gran supermercat de Komotini hagi penjat per primer cop cartells bilingües en grec i en turc als seus establiments de Tràcia. L'autor de l'article i les xarxes socials consideren menyspreable la justificació de l'empresa i l'acusen d'escarrassar-se perquè Komotini esdevingui turca.⁸

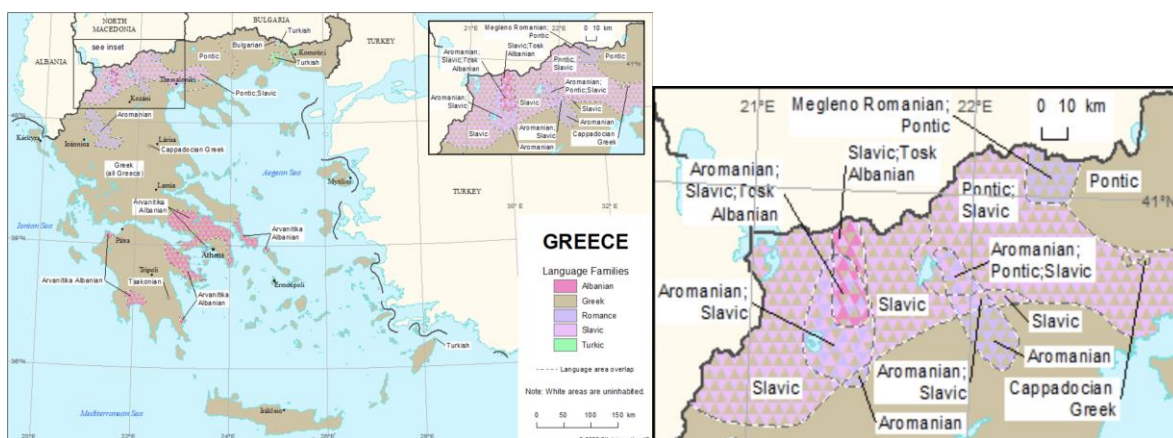
Cartells bilingües en un supermercat de Komotini.

Imatge: www.dramini.gr/

⁸ Vegeu [Τρικλοποδιά - Κάποιοι Ελληνόφωνοι επιχειρηματίες βιάζονται να δουν την Κομοτινή Τουρκική](http://www.dramini.gr/).

ESLAVO-MACEDONI / BÚLGAR

Les dades sobre la població eslavòfona o eslavo-macedònia de la Macedònia grega són molt difícils de trobar. Fins i tot *Ethnologue*, la publicació de referència sobre les llengües del món, no en dóna cap xifra. El nombre de parlants deu girar a l'entorn dels 50.000 individus. La minoria lingüística no és reconeguda per l'estat grec i és potser la més conflictiva per a Grècia. La població és força dispersa al nord del país, a la Macedònia Central (Kilkís, Imathia, Pel·la, Serres i Salònica), a la Macedònia Occidental (Flòrina, que en seria el centre principal, Kastorià i Kozani) i a l'Epir (Ioànnina). Els eslavòfons són bilingües i, per tant, també parlen grec.

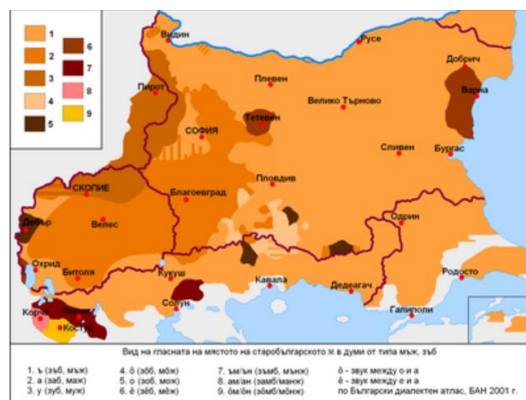
Ubicació actual de la minoria eslavo-macedònia a la Macedònia grega (cf. «Slavic»).

Els búlgars i els lingüistes consideren que el búlgar i el macedoni són variants de la mateixa llengua. És cert que hi ha acadèmics que afirmen que fins al segle XX el búlgaro-macedoni ha estat una llengua pluricèntrica (com també ho ha estat el català, direm de passada). Ara bé, el segregacionisme lingüístic macedoni no va sorgir fins a finals del segle XIX i no va quallar fins a la creació de l'estàndard actual, ben entrat el segle XX arran de l'ocupació sèrbia de l'actual Macedònia del Nord durant la Segona Guerra Mundial i la creació de la República Socialista de Macedònia dins de la República Federal Socialista de Iugoslàvia. Aquest estàndard macedoni és basat en uns trets dialectals que allunyen definitivament aquesta varietat eslava del búlgar tot i que la intercomprensió o intel·ligibilitat mútua entre totes dues varietats i tots els seus dialectes, és superior al 90% o 95%. Els experts en dialectes búlgars fan referència a la llengua macedònia com a «norma lingüística macedònia de la llengua búlgara basada en una koiné supradialectal». Totes dues normes lingüístiques, la búlgara i la macedònia, tenen una estreta similitud estructural i, com acostuma a passar a tot arreu, hi ha força isoglosses dialectals que no coincideixen amb les fronteres nacionals.

Tot i l'opinió dels acadèmics, els grecs anomenen aquesta minoria «grecs eslavòfons» (σλαβόφωνοι Έλληνες). A Grècia la llengua eslavo-macedònia o búlgara ha rebut diverses denominacions: eslau (Σλαβικά), eslavo-macedoni (Σλαβομακεδονικά),

Македонски (*makedonski*), Македонски (*makedoniski*), Български (*bŭlgarski*), ντόπια ο εντόπια γλώσσα («llengua local»), наши език (*naši ezik* / «la nostra llengua») o стариски език (*stariski ezik* / «la llengua antiga»). La, diguem-ne, ironia del cas és que el missioners bizantins Ciril i Metodi, creadors en el segle IX de l'alfabet ciríl·lic, van basar la primera litúrgia ortodoxa eslava i, per tant, la primera codificació escrita d'una llengua eslava, en el dialecte eslau de l'actual ciutat grega de Salònica, l'antic eslau eclesiàstic, eslavònic o antic búlgar, que és la llengua que encara fa servir la litúrgia de totes les esglésies ortodoxes eslaves, de la búlgara a la russa.

Els tres mapes següents recullen l'extensió històrica del domini lingüístic búlgaro-macedoni, l'extensió actual del domini lingüístic pròpiament eslavo-macedoni, i la distribució històrica dels dialectes d'aquesta última llengua. Curiosament, el primer mapa gairebé coincideix amb la superfície de la Gran Bulgària proposada pel Tractat de San Stefano.⁹

Domini lingüístic històric búlgaro-macedoni.

Domini lingüístic eslavo-macedoni actual.

⁹ Vegeu la pàg. 28 d'aquest article.

Dialectes històrics eslavo-macedonis.

El període de l'Imperi Otomà comprès entre 1839 i 1876 es coneix com l'època de les *Tanzimat*, és a dir, l'època de les Reformes, durant la qual es va voler modernitzar l'imperi. El 1839 el sultà Abdülmejid I va promulgar l'edict de Gülhane, que garantia a tots els súbdits otomans els mateixos drets sense distinció de religió. L'objectiu n'era impulsar una identitat col·lectiva otomana moderna, però el resultat inesperat va ser l'ascens dels nacionalismes balcànics i l'abrandament de les divisions internes entre la població ortodoxa, grega i eslava, principalment.

Com a tot arreu d'Europa, les idees de la Revolució francesa, la Il·lustració i el Romanticisme també van desvetllar la consciència nacional dels pobles que conformaven l'Imperi Otomà. El cas dels búlgars n'és un bon exemple. I és que una de les conseqüències insospitades de la revolta grega de 1821 que va dur els grecs meridionals a la independència va atiar el ressentiment búlgar contra l'Església Ortodoxa grega, que era qui es feia càrrec de l'ensenyament de tota la població ortodoxa de l'Imperi. Els líders religiosos búlgars van arribar a la conclusió que dins de l'Imperi Otomà la reivindicació dels búlgars de rebre ensenyament en la seva llengua només podia tenir èxit si assolien un cert grau d'autonomia del Patriarcat Ecumènic Ortodox d'Istanbul dominat pels grecs fanariotes, la classe grega dominant de la capital. A mitjan segle XIX tot un plegat de mecenes búlgars havien començat a finançar la construcció d'escoles búlgares i la publicació de llibres de text en búlgar en contra de la posició del Patriarcat grec. Curiosament, hi van rebre l'ajuda de missioners protestants americans que havien muntat a Esmirna, aleshores la principal ciutat comercial de l'Imperi Otomà, la primera impremta en alfabet ciríl·lic búlgar de tot l'Imperi. Per tant, el desvetllament del sentiment nacional búlgar va quallar a partir de 1850 en la reivindicació d'una església ortodoxa búlgara independent del Patriarcat Ecumènic grec d'Istanbul, en l'ús o recuperació del búlgar o, més aviat, de l'eslavònic o antic eslau eclesiàstic en la litúrgia i en l'ensenyament del búlgar a les escoles, que, recordem-ho, sempre eren confessionals. Hem de pensar que els otomans no feien cap distinció entre nacionalitat i confessió religiosa i, per tant, els búlgars ortodoxos formaven part del *Rum milleti*, la comunitat cristiana ortodoxa governada pel Patriarca Ecumènic Ortodox grec d'Istanbul. Així doncs, si els búlgars volien disposar

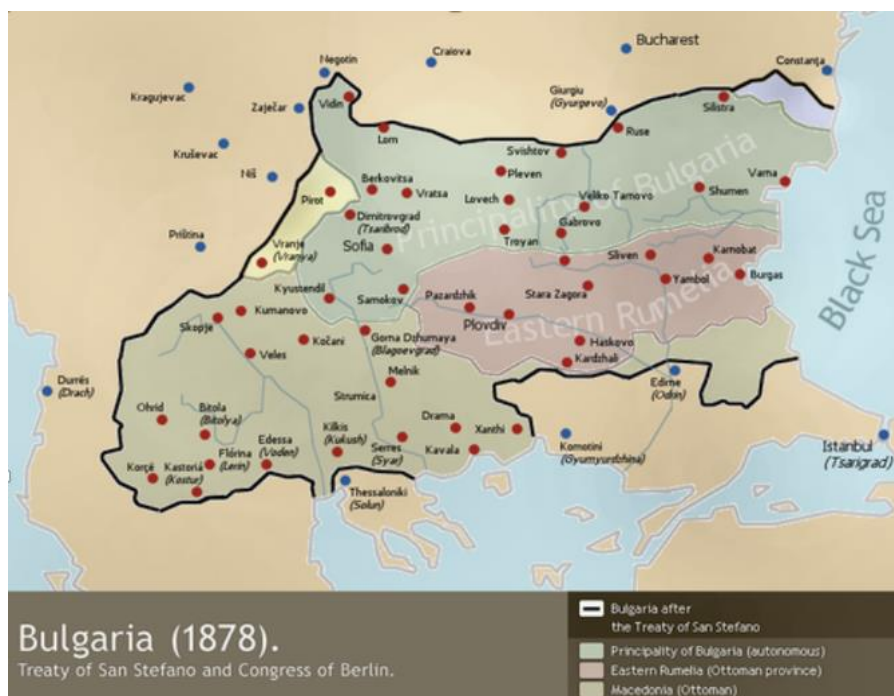
d'escoles búlgares i de la litúrgia eslava, necessitaven una organització eclesiàstica autònoma dins de l'Imperi. Fins i tot hi va haver búlgars que van amenaçar d'abandonar l'Església Ortodoxa grega i constituir una església uniata búlgara lleial a Roma, un anatema per al Patriarca Ecumènic grec d'Istanbul. Potser cal veure-hi la influència de Moscou, en l'evolució dels esdeveniments. D'ençà del Tractat de Küçük-Kaynarca de 1774, que segellava la derrota dels otomans davant dels russos al delta del Danubi, Rússia havia assolit el dret d'interferir en els assumptes otomans per protegir els súbdits cristians ortodoxos de l'Imperi Otomà, les «capitulacions» o concessions comercials de què feia temps que gaudien a l'Imperi la resta de potències europees. Recordem que durant la Guerra d'Independència de Grècia tres grans potències van aconseguir un cert grau d'influència en la contesa, que va donar lloc a un partit pro francès i a un de pro britànic, però també a un de pro rus. La lluita entre els búlgars i els fanariotes es va intensificar al llarg de la dècada de 1860. A la fi de la dècada els clergues grecs havien estat expulsats de la majoria de bisbats búlgars, i tot Bulgària i les zones septentrionals de Tràcia i Macedònia s'havien segregat *de facto* del Patriarcat Ecumènic grec d'Istanbul.

La rivalitat entre grecs i búlgars va cristal·litzar el 1870. Aquell any, sigui per neutralitzar la influència puixant dels ortodoxos grecs dins l'Imperi o per apaivagar les ingerències i amenaces creixents de Rússia a través del comte Ignàtiiev,¹⁰ el sultà otomà Abdülaziz va promulgar un edicte en virtut del qual s'establí un exarcat ortodox búlgar, és a dir, una nova comunitat confessional independent representada per una Església autocèfala búlgara segregada del Patriarcat Ecumènic Ortodox grec d'Istanbul: el *Bulgar millet*. La creació de l'exarcat búlgar representava la independència *de facto* dels eslaus respecte del Patriarcat grec d'Istanbul. Les autoritats eclesiàstiques gregues de l'Imperi Otomà perdien el control d'una part de la seva parròquia, els impostos que en recaptaven i l'hegemonia cultural i educativa de què havien gaudit fins aleshores. Tot i que durant tot el domini otomà el Patriarca Ortodox d'Istanbul havia continuat dirigint la vida de la població ortodoxa de tot l'Imperi, hem de tenir present que històricament el nombre de bisbats ortodoxos d'Anatòlia havia anat minvant al llarg dels segles a mesura que la població s'havia anat islamitzant per les raons de força o de conveniència que fossin. Per tant, la por a la pèrdua de fidels i a l'esvaniment del dogma cristià sempre devia planar damunt dels caps de l'Església Ortodoxa grega; als Balcans, però, és a dir, a la Rumèlia, la província otomana cristiana per antonomàsia, continuava havent-hi, al segle XIX, una població majoritàriament ortodoxa sota la preeminència religiosa, política i educativa del Patriarcat Ecumènic Ortodox d'Istanbul. No ens ha de sorprendre, doncs, que el 1872 el Patriarca Àntim VI declarés cismàtica la nova Església búlgara i n'excomunicés els seus seguidors acusant-los de «nacionalistes» (εθνοφυλετικοί) que renegaven de l'Ortodòxia autèntica. Un cop fet aquest pas, totes dues esglésies es van començar a disputar el control d'una mateixa població dispersa dins d'un mateix territori i d'ençà d'aleshores per tot Macedònia van començar a córrer grups de bandolers i guerrillers, atiat públicament o no

¹⁰ Nikolai Ignàtiiev, ambaixador rus a l'Imperi Otomà de 1864 a 1877, que va atiar el sentiment i el nacionalisme paneslau contra els otomans i, com a negociador del Tractat de San Stefano, va intentar enfortir la influència russa als Balcans.

per Grècia i el futur Estat búlgar, que aterrien i foragitaven les respectives poblacions gregues o esclaves.¹¹

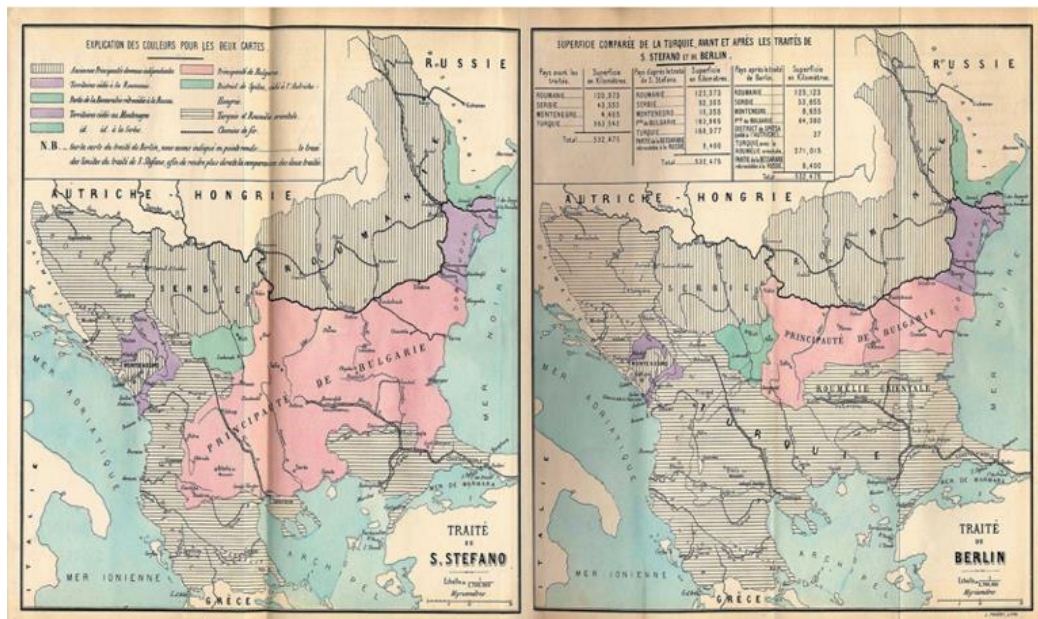
Val a dir, però, que amb la creació de l'exarcat búlgar els otomans no van aconseguir l'objectiu de posar fre a les ingerències i exigències russes i, arran de la nova desfeta otomana en la guerra russo-turca de 1877-1878, en què les tropes russes van arribar a les portes d'Istanbul, el 3 de març de 1878 Rússia i l'Imperi Otomà van signar el Tractat de San Stefano en virtut del qual s'havia de crear una «Gran Bulgària», un principat autònom aliat de Rússia en els territoris d'allò que havia estat al segle XIII el segon Imperi Búlgar.

Projecte rus de la Gran Bulgària segons el Tractat de San Stefano.

Tanmateix, les grans potències —el Regne Unit i Àustria-Hongria, principalment— es van oposar al Tractat russo-otomà de San Stefano perquè consideraven que amenaçava els seus interessos arran de l'accés de Rússia a un mar calent a través de la creació d'un gran estat pro rus en els Balcans. El nonat Tractat de San Stefano va ser substituït llavors pel Tractat de Berlín, de 1878, que establia, entre d'altres coses, un principat búlgar autònom més petit sota sobirania nominal otomana que només incloïa la regió búlgara del nord-est (Mèsia) i la regió de Sofia, i deixava una gran part de la població búlgara o eslavòfona fora de les seves fronteres i, concretament, dins el territori de l'actual República de Macedònia del Nord i de l'actual Macedònia grega, dita també Macedònia de l'Egeu.

¹¹ Mazower 2002, 98-111.

Superfície de Bulgària segons el Tractat de San Stefano i el Tractat de Berlín.

Aquest fiasco explica la deriva militarista i expansionista de Bulgària un cop assolida la independència total el 1908. Tot i que Bulgària va arribar a ser coneguda com a la Prússia dels Balcans, arran de la seves derrotes a les guerres balcàniques i a la Primera Guerra Mundial un total de més de 250.000 eslaus de tot Macedònia van ser deportats o van haver de refugiar-se a Bulgària. Així les coses, cal parlar, doncs, de les guerres balcàniques. Les dues breus guerres balcàniques, de 1912 i 1913, van ser un intent dels nous estats balcànics d'ampliar els seus territoris i redibuixar-ne les fronteres. La primera va ser declarada pels països de la Lliga Balcànica (Bulgària, Sèrbia i Grècia) contra l'Imperi Otomà per «ocupar» Macedònia *lato sensu*, encara sota sobirania otomana, i «alliberar» les diverses poblacions nacionals i grups lingüístics que hi vivien. Tanmateix, el fet que en el rovell de l'ou de les províncies cristianes de l'Imperi visquessin barrejats en un mateix territori grecs, eslaus i turcs, a més a més de jueus, romanís i grups de població d'ascendència albanesa i romanesa, permetia que tant Grècia, com Bulgària o Sèrbia tinguessin prou raons per disputar-se entre ells la Macedònia otomana. L'any següent, és a dir, el 1913, la segona guerra balcànica va ser atada per l'irredemptisme territorial búlgar, que volia agombolar dins les fronteres del seu nou estat tota la població búlgaro-eslavo-macedònia que n'havia quedat fora. Bulgària no havia acceptat l'ocupació grega de Salònica ni el repartiment de Tràcia i Macedònia entre Sèrbia i Grècia, i els va declarar la guerra, però va ser vençuda fàcilment. Efectivament, els grecs van guanyar per uns pocs dies la cursa als búlgars i el mes de novembre de 1912 van arribar abans que ells a Salònica i la van prendre, un fet històric que podríem comparar amb la cursa dels aliats i dels soviètics per arribar a Berlín el 1945. Finalment, el 1913, Sèrbia va ocupar la Macedònia septentrional i Grècia la Macedònia meridional. Bulgària, per la seva banda, va perdre definitivament Macedònia i es va haver de conformar amb la Tràcia occidental i el port d'Alexandrúpoli.

La ironia de la història és que, quan els grecs van prendre Salònica, el 1912, s'hi van trobar que com a mínim la meitat de la població de la ciutat era jueva i parlava judeo-espanyol¹² i, a més, seguia sent partidària de la pertinença a l'Imperi Otomà o, fins i tot, defensava la creació d'un estat sionista justament a la ciutat de Salònica i no pas a Palestina, perquè en aquells anys la importància demogràfica i cultural de Salònica era immensa per al món jueu: «Thessaloniki, la madre de Israel», com en deien. Però la població de Salònica no només era judeo-espanyola, sinó també grega, turca i búlgara. En aquest sentit disposem d'una dada interessant que demostra la multiculturalitat que caracteritzava Macedònia i, molt especialment, la ciutat de Salònica, és a saber, que el 1909 la Federació Socialista dels Treballadors de Salònica hi publicava una revista en quatre llengües (judeo-espanyol, grec, turc i búlgar): *Djornal del Lavorador*, *Εφημερίς του Εργάτου*, *Amele Gazetesi*, *Работнически Вестник* (*Rabotniceski Vestnik*).¹³

Guanyos territorials de la 1^a i 2ª guerres balcàniques.

Tot i així, pocs anys més tard, a la Primera Guerra Mundial, Bulgària es va voler rescabalar un cop més, va fer costat a les potències de l'Eix i va ocupar tot Macedònia i Tràcia, però va tornar a ser vençuda, se'n va haver de retirar i, d'acord amb el Tractat de Neuilly-sur-Seine de 1919, va haver de cedir definitivament a Sèrbia l'actual Macedònia del Nord i a Grècia la Macedònia meridional i la Tràcia occidental amb el port d'Alexandrúpoli / Dedeagaç. Bulgària perdia per sempre més l'anelhada sortida al mar Egeu excepte durant el parèntesi de la Segona Guerra Mundial.

¹² Bowman 2002, 70.

¹³ Mazower 2004, 288.

Retrocessió definitiva a Grècia i Sèrbia dels guanys territorials búlgars el 1919.

A part de la desconfiança que va sorgir entre els grecs i els jueus de Salònica arran de l'ocupació de la ciutat el 1912, val la pena ressaltar a tall d'exemple els fets següents relacionats amb la població eslavòfona de la Macedònia meridional i amb la situació de minoria demogràfica en què s'hi trobaven els grecs a molts llocs. El 1883 la regió de Kastorià tenia 60.000 habitants, tots cristians ortodoxos, la meitat dels quals eren eslavòfons i la resta hel·lenòfons, albanòfons o romanòfons. El 1913 el 70% de la població de Flórina era monolingüe i només parlava búlgar o, si volem dir-ne així, un dialecte eslavo-macedoni. De fet, durant el període 1911-1915 no hi havia entre la població de Flórina cap grec monolingüe.¹⁴ Per tant, quan Grècia va prendre el control de la Macedònia meridional, va iniciar una política d'assimilació lingüística i cultural dels parlants eslaus. Se'n van expulsar sacerdots i mestres seguidors de l'Església búlgara, s'hi van tancar escoles i esglésies, s'hi va prohibir la llengua búlgara, inclosos els dialectes eslavo-macedonis, i s'hi castigava i s'hi feia befa del seu ús.

El 1924 Grècia i Bulgària van signar l'anomenat protocol Politis-Kalfov per protegir la minoria búlgara a la nova Macedònia grega, però l'opinió pública grega s'hi va oposar tan rotundament que mai no va ser ratificat. Tres anys més tard, però, el 1927, tots dos països van signar l'acord Mollov-Kafandarís d'intercanvi de poblacions, inspirat en l'intercanvi de poblacions entre Grècia i Turquia,¹⁵ en virtut del qual la majoria de la població búlgaro-

¹⁴ Karakassidu 2002, 126.

¹⁵ Tal com ja hem explicat tot parlant de la minoria musulmana, tot just després de la Primera Guerra Mundial el Tractat de Sèvres va atorgar a Grècia la ciutat d'Esmirna i la seva província, però l'irredemptisme grec no s'hi va conformar i es va llençar a ocupar Anatòlia fins als encontorns d'Ankara, on les tropes gregues van ser derrotades i van haver de batre's en retirada davant dels turcs. Arran del Tractat de Lausana de 1923 i del subsegüent intercanvi de poblacions, a la Macedònia grega i a la Tràcia occidental grega s'hi van instal·lar prop de 400.000 refugiats ortodoxos provinents de Turquia.

macedònia dels nous territoris macedonis grecs va ser expulsada a Bulgària i la població grega de Bulgària deportada a Grècia. Dels que van romandre a Grècia, els grecs en van dir senzillament «grecs eslavoòfons», però grecs al cap i a la fi. Durant la dictadura feixista de Metaxàs (1936-1941) no només es van continuar hel·lenitzant topònims, sinó també noms i cognoms i fins i tot es va prohibir l'ús privat de la llengua eslava. Molts eslavo-macedonis van haver d'emigrar a Estats Units, Canadà i Austràlia.

Intercanvi de poblacions entre Grècia i Bulgària (i entre Grècia i Turquia).

Durant la Segona Guerra Mundial, Grècia va patir l'ocupació alemanya, italiana i búlgara del seu territori. La Macedònia central i occidental va ser ocupada pels alemanys i la Macedònia oriental i la Tràcia occidental va tornar a ser ocupada pels búlgars. El 1941 els búlgars van encetar una campanya d'extermini dels grecs de la Macedònia oriental. El mes de maig de 1941 a la ciutat de Drama van ser assassinats més de 3.000 grecs i a final d'any més de 100.000 grecs havien estat expulsats de la regió. S'hi va prohibir l'ús de la llengua grega, s'hi van tornar a eslavitzar els topònims i s'hi van expropiar terres i propietats.

Un cop acabada la Segona Guerra Mundial, va esclatar la Guerra Civil grega (1946-1949). La Guerra Civil grega va ser el primer conflicte de la Guerra Freda entre els dos blocs ideològics, l'occidental i el soviètic, però també va tenir una vessant nacional entre grecs, britànics i americans d'una banda, i búlgaro-eslavo-macedonis, serbo-iugoslavs i soviètics, d'una altra. No és, doncs, fins a la retirada de les tropes alemanyes i búlgares al final de la Segona Guerra Mundial, l'ascens de l'expansionisme comunista serbo-iugoslau i la creació de la República Socialista iugoslava de Macedònia que els eslavo-macedonis de Grècia van començar a identificar-se plenament com a macedonis, cosa evidentment molt del gust dels serbis, que mai no han tingut bones relacions amb els seus contrincants búlgars. A més, durant la Guerra Civil grega, que va tenir lloc principalment al nord del país, a Macedònia i tot al llarg de la frontera amb Bulgària i Iugoslàvia, en les zones sota control

del Partit Comunista de Grècia (KKE) s'hi va ensenyar la «llengua macedònia» tot just estandarditzada, s'hi van obrir vuitanta-set escoles, s'hi van escolaritzar més de 10.000 alumnes, s'hi va publicar premsa en macedoni i fins i tot s'hi van obrir teatres. El 1941 el Partit Comunista de Grècia (KKE) havia reconegut la identitat nacional macedònia i s'havia declarat a favor de l'autodeterminació nacional dels macedonis de Grècia i, per tant, molts eslavòfons s'hi havien afiliat i havien participat en activitats milicianes en nom del partit per lluitar contra l'ocupació nazi per, en acabat, ser objecte de represàlies per part de les autoritats gregues un cop acabada la guerra. N'hi ha que neixen estrellats.

Ocupació búlgara de Macedònia Oriental i Tràcia durant la Segona Guerra Mundial.

Val a dir que, durant l'Edat Mitjana els eslaus de Macedònia es definien majoritàriament com a búlgars, i historiadors i viatgers otomans així en donaven fe durant els segles XVI i XVII. Ara bé, aquests eslaus no es van formar una identitat nacional pròpia en el sentit modern del terme fins al segle XX. Abans, s'identificaven més aviat per la seva afiliació confessional ortodoxa, és a dir, grega, però, arribada l'hora de triar entre grecs, búlgars o serbis, es va escampar entre els eslavomacedonis una dita que deia: «jo només sóc ortodox macedoni i estic fart de tanta guerra».¹⁶

¹⁶ És un cas semblant als de Xipre i Malta, dos països que, havent-se debatut entre dues identitats foranes, en acabat trien la pròpia; en el cas de Xipre la xipriota en lloc de la turca o la grega, i en el cas de Malta la maltesa en lloc de la britànica o la italiana.

Al final de la Segona Guerra Mundial, fins i tot la irredemptista Bulgària, ara comunista i ocupada pels russos, va atiar la consciència nacional de la nova República Socialista iugoslava de Macedònia. Per tant, a l'actual Macedònia del Nord s'hi va produir un fenomen d'etnogènesi, és a dir, la creació d'un nou poble amb una nova identitat anomenada macedònia, amb una llengua, una literatura, una historiografia i una Església ortodoxa autocèfala diferenciades. Tot plegat, ideologies comunistes o capitalistes al marge, no va ser del gust dels grecs, que sempre han pensat que són els hereus històrics i naturals del topònim «Macedònia» i del gentilici «macedoni». Cal recordar, però, que fins després de la Segona Guerra Mundial els grecs anomenaven l'actual Macedònia grega i la Tràcia occidental senzillament τα Νέα Εδάφη,¹⁷ «els Nous Territoris», conquerits o disputats a otomans i búlgars, uns territoris plens de poblacions no gregues i ara plens de refugiats provinents d'Esmirna i de tot Àsia Menor, bilingües i, tal com ja hem comentat més amunt, amb costums orientalitzants i massa cosmopolites comparats amb els de la Grècia meridional, fet i fet uns nous territoris massa poc homogenis, exòtics i poc acollidors on els funcionaris grecs d'Atenes, com ara els mestres, mai no volien ser traslladats. De fet, a l'inici la política de repoblament de Macedònia amb refugiats ortodoxos provinents de l'Àsia Menor va tenir poc èxit perquè, en paraules de la professora Karakassidu, «pocs refugiats parlaven grec estàndard; una gran majoria parlaven grec pòntic o turc i, de fet, per a exasperació de les autoritats gregues, sovint els refugiats i els eslavo-macedonis s'entenien entre ells fent servir el turc com a *lingua franca*».¹⁸

Segons la versió oficial grega, un cop finalitzades les conteses bèl·liques del segle XX i fixades les fronteres actuals, Bulgària sempre ha manipulat a favor seu la minoria eslavòfona o bulgaritzant de Grècia. El raonament és el següent: Bulgària sempre ha considerat que la llengua eslava que es parla a Macedònia del Nord i que actualment ja s'anomena macedoni és un dialecte búlgar i que els macedonis són, de fet, búlgars. La llengua eslava que es parla a la Macedònia grega és la mateixa que es parla a Macedònia del Nord. Per tant, a Grècia hi ha una minoria eslava ortodoxa no reconeguda que Macedònia del Nord considera eslaus macedonis i Bulgària senzillament búlgars. Fins fa no gaire Grècia no podia acceptar aquest raonament, que considera irredemptista i expansionista. Aquest país sosté que els eslaus que viuen dins de les seves fronteres nacionals són grecs eslavòfons amb «consciència nacional grega» i prou i, fins al Tractat de Prespa signat el 2018 entre Grècia i Macedònia del Nord, de què parlarem tot seguit, Grècia no ha fet servir mai la denominació de macedoni o búlgar per referir-se a la llengua que parla aquest grup demogràfic. Per a ells sempre han estat senzillament grecs

¹⁷ Curiosament, el terme Νέα Εδάφη no apareix a la Viquipèdia grega, però cal tenir en compte el fet que a tot Grècia i a tots els Balcans, els topònims han canviat en funció de l'ocupant i finalment han estat hel·lenitzats seguint el model de la Il·lustració alemanya dut a terme per Caterina la Gran a Ucraïna al segle XVIII, que va rebatejar amb antics noms grecs tots els llocs conquerits pels russos als otomans i que ara a les notícies actuals de la guerra d'Ucraïna tenen tantes ressonàncies gregues, com si haguéssim fet un salt quàntic des de l'Antiguitat fins al segle XXI.

¹⁸ Karakassidu 2002, 132.

«eslavòfons». «Eslavòfons», però grecs. La realitat, però, sempre és molt obstinada, tal com demostra el fet següent, recollit per la professora Karakassidu.¹⁹

El diumenge 10 d'agost de 1959 tots els habitants d'Àtrapos, un poblet de la prefectura de Flórina, en sortir de missa es van aplegar al pati de l'escola del poble, juntament amb les autoritats civils i militars, sota la bandera grega. Un cop la banda va haver tocat l'himne nacional, l'alcalde va demanar a tots els seus convilatans que repetissin amb ell el jurament següent: «Prometo davant Déu, els homes i les autoritats oficials del nostre Estat, que deixaré de parlar l'idioma eslau que fa que els enemics del nostre país, els búlgars, vagin errats (παρεξήγηση) i que parlaré, sempre i a tot arreu, l'idioma oficial del nostre país, el grec, en el qual està escrit el Sant Evangeli de Jesucrist». Independentment de si això va ser un acte voluntari o forçat, aquest fet citat per la professora Karakassidu demostra que a final de la dècada dels anys 1950 la minoria eslavo-macedònia de la prefectura de Flórina encara no havia estat totalment assimilada per l'estat grec i calia fer aquesta mena de cerimònies col·lectives per refermar la lleialtat de la minoria a l'estat grec i fomentar, o imposar, una determinada «consciència nacional». De fet, en aquella època l'enemic tradicional ja no era Bulgària, sinó Iugoslàvia arran de la creació de la República Socialista iugoslava de Macedònia. Val a dir, però, que el factor decisiu de l'adhesió de la minoria eslavo-macedònia a l'estat grec va resultar ser l'ascensor social que per primera vegada va representar l'ensenyament obligatori implantat als anys 1960.

El 1982 Grècia va aprovar una amnistia perquè tots els que havien fugit del país com a refugiats durant la Guerra Civil hi poguessin tornar, però en va excloure tots aquells que no s'identificaven com a grecs, és a dir, un bon grapat d'eslavo-macedonis. Arran de la declaració d'independència de l'Antiga República Iugoslava de Macedònia (FYROM) el 1991, Grècia ha refusat l'entrada de molts macedonis dins de les seves fronteres perquè en els documents d'identitat figurava el lloc de naixement en versió eslava i no pas amb el nou topònim grec tot i que els refugiats que havien marxat quan encara eren canalla només coneixien el nom eslau del seu poble. Aquesta mesura s'ha aplicat fins i tot a ciutadans australians i canadencs d'origen eslavo-macedoni grec. Fins fa quatre dies, Grècia exigia que totes les emissores de ràdio del país emetessin exclusivament en grec i, per tant, no se'n podien crear en eslavo-macedoni. Grècia fins i tot ha impedit que s'obris un casal de cultura eslavo-macedònia malgrat haver estat condemnada pel Tribunal Europeu de Drets Humans per violació del dret d'associació.

Fins molt recentment, Grècia ha continuat rebutjant l'existència en el país d'una minoria ètnica macedònia i n'ha rebutjat l'ús de l'etnònim i del glotònim i, per tant, la visualització d'aquest grup humà. Segons el Greek Helsinki Monitor, una organització de drets humans grega que forma part de la Federació Internacional d'Hèlsinki per als Drets Humans, el 1999 el nombre de ciutadans que s'identificaven com a eslavo-macedonis oscil·lava entre 10.000 i 30.000, tot i que, segons fonts eslavo-macedònies, oscil·len entre 100.000 i 200.000.²⁰

¹⁹ Vegeu Karakassidu 2002, 122-123.

²⁰ Vegeu [Greek Helsinki Monitor 1999](#).

Evidentment, aquesta disparitat fa que les xifres siguin poc fiables i potser és per això que no les recull la publicació *Ethnologue*. Ara bé, actualment la majoria d'aquesta població no consta que tingui gaire «consciència nacional macedònia». Ans al contrari, finalment s'han aculturitzat, s'identifiquen com a grecs o s'estimen més dir-se ντόπιοι («nadius»), un terme que els arrela sobretot al seu poble o a la seva ciutat i no pas a cap comunitat nacional més enllà de les fronteres gregues.

Tot i així, cal saber també que des de final de la dècada de 1980 hi ha hagut una revifalla del sentiment eslavo-macedoni en el nord de Grècia, especialment a la regió de Flórina. El 1995 s'hi va fundar per primera vegada un partit polític eslavo-macedoni anomenat Arc de Sant Martí (Ουράνιο Τόξο / Виножито [*Vinožito*]), però l'endemà de la seva inauguració uns desconeguts van entrar a les seves oficines, hi van calar foc i ho van saquejar tot. Lluny de rebre cap suport, alguns membres d'aquest partit esclau van ser acusats de «provocar i incitar l'odi mutu entre la ciutadania» senzillament perquè el partit tenia cartells bilingües escrits en grec i eslavo-macedoni.²¹ El 20 d'octubre del 2005 el Consell d'Europa va ordenar al govern grec que indemnitzés el partit Arc de Sant Martí. Amnistia Internacional també va demanar al govern grec que retirés els càrrecs contra els membres del partit Arc de Sant Martí i, que si els jutjaven, els considerarien presoners de consciència i en demanarien l'alliberament immediat i incondicional. Val a dir que aquest partit esclau ha tingut un èxit limitat a escala nacional. El seu millor resultat el va obtenir a les eleccions europees de 1994 amb un total d'uns 7.000 vots. D'ençà del 2004 ha participat a les eleccions europees i a les locals, però no a les nacionals, i té un cert nombre de polítics electes exercint algun càrrec local. A més, s'ha tornat a publicar un diari anomenat *Нова Зора* (*Nova Zora* / *Nova Albada*), que als anys 1990, abans no es prohibís, havia arribat a distribuir uns 20.000 exemplars gratuïts.

Ja hem esmentat que els grecs consideren que són els hereus històrics i naturals del topònim «Macedònia», del gentilici «macedoni» i del glotònim «macedoni». Afirmen que els estan reservats històricament perquè es consideren hereus culturals de l'antic regne de Macedònia i del seu rei Alexandre el Gran; i potser no van errats. A més, una majoria d'ells considera que qualsevol ús d'aquest topònim, d'aquest gentilici o d'aquest glotònim per part de l'actual República de Macedònia del Nord o d'Escòpia (Σκοπιανοί), com encara en diuen a Grècia, implica reivindicacions territorials sobre la regió homònima del nord del país, incorporada al territori nacional, com ja hem vist, arran de les guerres balcàniques de 1912-1913. Val a dir, però, que durant l'ocupació otomana es va deixar de fer servir el topònim «Macedònia», el territori del qual va quedar englobat en la denominació genèrica de tots els Balcans, Rumèlia, un terme que, com ja hem vist, vol dir «la província dels cristians» en turc otomà. De fet, la província bizantina (θέμα / *thema*) de Macedònia no coincidía geogràficament amb el territori històric del regne de Macedònia, ocupava l'actual Tràcia occidental i n'era la capital Adrianúpoli, l'actual Edirne turca, i no pas Salònica. L'ús del topònim, del gentilici i del glotònim ha estat, però, el principal

²¹ Vegeu [Human Rights Watch World Report 1998 about Greece](#).

motiu de conflicte entre tots dos països, que ha fet que Grècia bloqueés les negociacions d'adhesió de la República de Macedònia del Nord a la Unió Europea o, fins i tot, el reconeixement mateix de la dita República.

Tot i així, el 2018 les coses potser van començar a canviar arran de la signatura de l'anomenat Acord de Prespa entre Grècia i la República de Macedònia del Nord. L'Acord de Prespa (Συμφωνία των Πρεσπών / Договоротод Преспа o Преспански договор [*Dogovorotod Prespa o Prespanski Dogovor*])²² és un acord internacional que va ser signat sota els auspicis de les Nacions Unides el 12 de juny del 2018 entre Grècia i Macedònia del Nord, que a partir d'aleshores passava a ser la nova denominació oficial de la fins aleshores coneguda provisionalment com a FYROM, acrònim anglès de l'Antiga República Iugoslava de Macedònia, que Grècia no acceptava que es digués Macedònia.

L'Acord de Prespa rep el seu nom del nom del llac proper a Flórina, encavalcat per les fronteres greco-macedònia i albanesa, on va ser signat. La iniciativa va partir dels dos primers ministres d'aleshores, Tsipras i Zaev, al fòrum de Davos de l'any 2018. El catalitzador simbòlic d'aquest acord sembla que va ser l'anunci del primer ministre de l'Antiga República Iugoslava de Macedònia de canviar-li el nom d'Alexandre el Gran a l'aeroport internacional de la capital, Skopje, i a l'autopista nacional que travessa el país de nord a sud. La importància de l'Acord de Prespa rau en el fet que «no pot ser substituït per cap altre acord ni tractat i no pot ser revocat. És jurídicament vinculant per a totes dues parts i té vocació de romandre en vigor indefinidament». És a dir, sembla que l'acord té l'ambició de ser una solució definitiva i permanent al contenciós que ha enfrontat tots dos països.

L'Acord de Prespa estableix tot un seguit de disposicions, com ara el canvi de nom i l'adopció del nou nom oficial de Macedònia del Nord; l'establiment del concepte jurídic de «ciutadania macedònia» sense cap referència a l'origen ètnic dels seus ciutadans; el reconeixement de l'existència de la llengua macedònia, que s'especifica que pertany a la família de les llengües eslaves meridionals; el reconeixement del caràcter grec de l'antiga Macedònia i el fet que tots dos països reconeixen que els termes «Macedònia» i «macedoni» fan referència a contextos històrics i patrimonis culturals diferents; pel que fa a Grècia, fan referència al territori i a la població d'aquesta regió de cultura i història grega des de l'Antiguitat i, pel que fa a Macedònia del Nord, fan referència a un territori, una llengua i una població amb una història i una cultura diferenciades; això és un aclariment explícit i, probablement, necessari segons el qual els ciutadans de Macedònia del Nord no estan relacionats amb l'antiga civilització grega ni tenen cap dret a reivindicar-la ni a identificar-s'hi; a més, Grècia accepta l'ingrés de Macedònia del Nord a l'OTAN i deixa de blocar les negociacions d'adhesió de Macedònia del Nord a la Unió Europea; la frontera comuna esdevé una frontera internacional permanent i inviolable i tots dos països es comprometen a no fer declaracions irredemptistes; i, finalment, qualsevol disputa es resol mitjançant consultes bilaterals, la mediació de l'ONU o el recurs al Tribunal Internacional

²² Vegeu [Prespa Agreement](#).

de Justícia. Fins i tot s'ha arribat a un acord perquè les forces aèries gregues s'encarreguin de vigilar i protegir l'espai aeri de Macedònia del Nord. El 30 de gener del 2019 Macedònia del Nord va canviar la denominació del país en tots els rètols, administracions i webs oficials no només en macedoni, sinó també en albanès —llengua també oficial al país— i anglès.²³

Aquest acord ha provocat a tots dos països moltes votacions, dimissions, demandes per traïció i atacs a diputats, trencament de carnets de partit, debats públics, enquestes, més d'un centenar de mítings i manifestacions i enfrontaments amb la policia (un milió de manifestants a Atenes i mig milió a Salònica). La majoria de la població grega s'hi ha declarat en contra i, segons una enquesta, el 70% afirma que continuarà anomenant els macedonis del nord Σκοπιανοί (*Skopiani*), pel nom de la capital del país, Skopje. Fins i tot artistes com ara Mikis Theodorakis s'hi han declarat contraris. Els partits grecs Νέα Δημοκρατία ([*Nea Dimokratia*] Nova Democràcia), ΚΚΕ ([*Komunistikó Komma El·ladas*] Partit Comunista de Grècia) i Χρυσή Αυγή ([*Khrissí Avgí*] Alba Daurada) també s'hi han declarat en contra; no accepten l'existència de la llengua ni de la nació macedònies ni el dret a fer servir el topònim *Macedònia*, i reclamen la celebració d'un referèndum com el que es va fer a Macedònia del Nord (amb menys d'un 40% de participació, val a dir també). Fins i tot, un diputat del partit grec d'extrema dreta Χρυσή Αυγή va instar a fer un cop militar. Finalment, però, l'acord va ser aprovat per tots dos parlaments. D'altra banda, també cal dir que el mes de gener del 2019, uns dies abans de la ratificació per part del Parlament grec, centenars d'acadèmics, professors, escriptors i artistes de tot Grècia van signar cartes de suport a l'Acord.

La comunitat internacional ha reaccionat positivament a l'Acord de Prespa i els mitjans de comunicació l'han qualificat d'històric. Grècia i Macedònia del Nord han estat felicitats per la Unió Europea i pel secretari general de l'OTAN. El 18 de març del 2019 els Estats Units, el Regne Unit i Rússia van reconèixer oficialment la nova denominació de Macedònia del Nord. En tot cas, cal tenir present també la, diguéssim, coincidència que, tot just un parell de mesos després de la signatura de l'Acord, el 22 d'agost del 2018 Grècia sortia del programa d'ajustament financer imposat per les institucions financeres internacionals, UE inclosa, en funció del qual havia rebut préstecs que la rescataven de la fallida financera per un valor de 200.000 milions d'euros, gairebé el PIB anual assolit el 2023: 220.000 milions d'euros. Per tant, no podem passar per alt el fet que Grècia tenia poc marge de maniobra i que probablement es va veure obligada a fer aquest pas per desllorigar una situació incòmoda per a la comunitat internacional i per als socis europeus, que, arran del bloqueig grec, no podien encetar les negociacions d'adhesió de Macedònia del Nord a la UE. Tot i això, ara mateix Bulgària torna a expressar les seves reserves pel que fa al reconeixement de l'existència de la llengua macedònia i ara és aquest estat membre de la UE qui bloca l'inici de les negociacions d'adhesió de Macedònia del Nord.

²³ Vegeu [Republic of North Macedonia](#).

L'Acord de Prespa ja ha tingut algunes primeres conseqüències a Grècia. Sorprenentment, el 14 de febrer del 2019 el Ministeri grec de Protecció Ciutadana va publicar en el Diari Oficial la convocatòria d'un concurs per a la contractació de personal del Servei Nacional d'Intel·ligència (Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών, ΕΥΠ) i, concretament, l'anunci de cinquanta-sis vacants de traductors i intèrprets de tot un plegat de llengües: anglès, francès, alemany, castellà, àrab, búlgar, hebreu, rus, turc i, sorprenentment, llengua macedònia (entre parèntesis, νοτιοσλαβική [*notioslavikí*], eslau meridional). Crida l'atenció l'esment per primera vegada del terme «macedoni» i, alhora, «eslau meridional» en lloc del tradicional i més específic, fins a la signatura de l'Acord, d'eslavo-macedoni (Σλαβομακεδονικά [*Slavomakedonikà*]). Suposa això un reconeixement tàcit de la minoria lingüística macedònia / eslavo-meridional dins de les fronteres gregues? Quedarà el glotònim «macedoni» reservat per a la llengua eslava i el topònim «Macedònia» per a la regió grega? Què passarà amb el gentilici «macedoni»? Farà referència als ciutadans de la República de Macedònia del Nord o caldrà especificar «macedoni grec» i «macedoni del nord»? D'altra banda, en una sentència històrica, el 27 de juliol del 2022 el Tribunal de Primera Instància de Flórina va rebutjar diverses demandes perquè se suprimís del registre oficial d'ONG i es clausurés l'anomenat «Centre de la llengua macedònia a Grècia» de Flórina. És la primera vegada que es registra legalment a Grècia una organització cultural que promou la llengua «macedònia» i el primer reconeixement judicial d'aquesta llengua al país.²⁴

Val a dir, però, que aquesta sentència ha suscitat molta oposició com ara la de la presidenta emèrita del Tribunal Suprem, Thanu-Khristofilu, que en una entrevista al diari digital *Η Ναυτεμπορική* (*I Navtemborikí*)²⁵ declara, el 15 de desembre del 2022, que el reconeixement del «Centre de la llengua macedònia a Grècia» era una qüestió d'estat i no pas política ni de partit i que, com a mínim, el glotònim que caldria fer servir és el de «macedoni septentrional» per ser coherents amb el topònim «Macedònia del Nord». A més, segons la senyora Thanu-Khristofilu, aquest centre viola l'Acord de Prespa perquè el seu objectiu irredemptista és la preservació i el conreu de la llengua macedònia a Grècia de tres maneres: en primer lloc, l'ensenyament d'aquesta llengua als ciutadans grecs mitjançant un web, la seva introducció com a assignatura optativa a les escoles i universitats públiques de Macedònia Occidental, Central i Oriental i Tràcia, i la creació de departaments de formació de professors d'aquesta llengua a les universitats del nord de Grècia; en segon lloc, el reconeixement de la llengua macedònia com a llengua minoritària i la protecció d'una minoria nacional, que «és de domini públic que no existeixen (είναι άύπαρκτες) a Grècia (sic)», l'establiment del dret a fer servir la llengua pròpia i els cognoms tradicionals i l'ús de topònims tradicionals al nord del país juntament amb els topònims actuals; i, finalment, la referència explícita a les suposades violacions dels drets humans i la incitació a l'odi comeses per les autoritats gregues contra els macedonis «ètnics» (sic). En resum, segons aquesta magistrada emèrita, el propòsit del centre és dur a

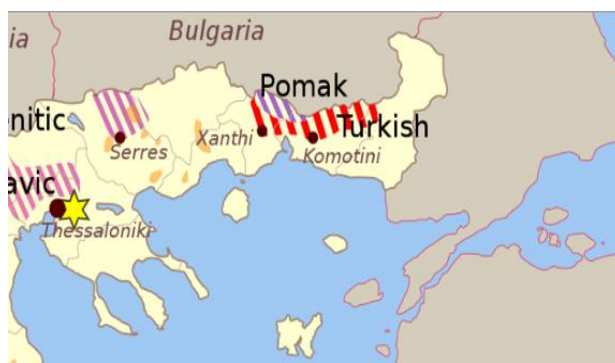
²⁴ Vegeu [Η Κόκκινη - Δικαστική δικάωση του Κέντρου Μακεδονικής Γλώσσας στην Ελλάδα](#).

²⁵ Vegeu [Η Ναυτεμπορική - Το λάθος με το «Κέντρο Μακεδονικής Γλώσσας»](#).

terme accions de propaganda provocadora, publicar manifestos irredemptistes, fomentar el revisionisme, atiar l'hostilitat contra els grecs i fer declaracions nacionalistes extremistes que posen en perill l'interès nacional, la pau i la seguretat pública i social i generen divisió entre els ciutadans. Finalment, la magistrada emèrita insta a impugnar la sentència del Tribunal de Primera Instància de Flórina. Cal pensar, per tant, que, tot i la signatura de l'Acord de Prespa, el futur del reconeixement de la minoria lingüística eslava de Macedònia no està pas encara garantit.

POMAC

No podem deixar de parlar de la minoria eslava de la Macedònia grega sense ampliar un xic més la informació sobre els pomacs, un grup humà que ja hem esmentat quan hem parlat de la minoria religiosa musulmana.

Àrea pomaca de Tràcia.

Els musulmans pomacs, de llengua búlgara, són una població dispersa a les àrees de muntanya de Xanthi, d'uns 75.000 individus, segons *Ethnologue* (cens del 2011), que en parla a l'entrada «Bulgarian». La llengua pomaca, que, efectivament, és un dialecte búlgar, no s'ensenya en cap nivell del sistema educatiu.

Com a minoria musulmana i eslava, els pomacs sempre han estat potinejats i han encarnat bé la por de Grècia a l'amenaça comunista i eslava provinent del nord o bé la por a l'amenaça turca provinent de l'est. D'ençà de la Guerra Civil fins a mitjans dels anys 1950 Grècia va fer tots els possibles per considerar els pomacs una part de la minoria musulmana, d'acord amb el Tractat de Lausana i amb el suport entusiasta de Turquia, per tal de frenar-ne la identificació amb els eslaus del nord. No obstant això, arran de l'estabilització i la clausura de la frontera septentrional del país i, alhora, de la conflictivitat creixent entre Grècia i Turquia per la qüestió de Xipre, Grècia va capgirar la seva política i va insistir en la identitat eslava dels pomacs per aturar els intents de Turquia d'assimilar-los amb els turcs musulmans, una situació que encara dura avui dia.²⁶ Actualment, l'Associació Pomaca Panhel·lènica i l'Associació Cultural dels Pomacs de Xanthi afirmen, però, que no s'identifiquen amb els turcs i que tenen «consciència nacional grega» i no pas turca. Avui dia la consciència nacional d'aquesta minoria ètnica, lingüística

²⁶ Meinardus 2002, 88-89.

i religiosa encara constitueix un tema controvertit, tal com demostra una pregunta parlamentària adreçada l'any 2019 a la Comissió Europea per l'eurodiputat grec del partit d'extrema dreta Χρυσή Αυγή (Alba Daurada), Ioannis Lagos²⁷ en què denunciava la indiferència i negligència de l'estat grec, que, segons ell, està deixant que aquesta minoria caigui dins l'esfera d'influència de Turquia, que deliberadament mira de turquitzar totes les minories musulmanes de la regió. Concretament, aquest eurodiputat grec d'extrema dreta acusava el govern grec de no fer prou per preservar la llengua pomaca i la identitat grega dels pomacs atès que les escoles destinades a la minoria musulmana només imparteixen ensenyament en turc, un fet que fa que molts pomacs no vulguin enviar els seus fills a les «escoles destinades a les minories». No deixa de cridar l'atenció que, per denunciar la influència de Turquia en la població musulmana de Tràcia, un membre del partit grec d'extrema dreta reivindicui com a gregues la identitat i la llengua d'una minoria bulgaròfona, com ara la pomaca, en un país, Grècia, que no reconeix oficialment cap minoria ètnica ni lingüística. Tot plegat és un conflicte ideològic, però també terminològic (els mots creen realitats), en què el diputat grec Lagos es preocupa per la llengua búlgara de la minoria musulmana pomaca, però no lliga caps amb la desprotecció i absència històrica de reconeixement de la minoria lingüística eslavo-macedònia. Per enllestir aquest apartat sobre les minories eslavòfones a Grècia, cal assenyalar que, evidentment, davant de la pregunta de l'eurodiputat grec, la Comissió Europea no podia sinó mantenir-se al marge i, si més no, tot i reconèixer que l'article 3 del Tractat de la Unió Europea consagra el respecte de la diversitat lingüística i cultural de la UE, recordar també que l'ús de les llengües regionals o minoritàries és competència exclusiva dels estats membres.

AROMANÈS

La minoria ètnica i lingüística no reconeguda oficialment que els grecs anomenen Βλάχοι (*Vlaxhi*), és a dir, valacs pròpiament en català, parla aromanès, un conjunt de dialectes no estandarditzats emparentats amb el romanès que es parlen al sud dels Balcans. «Valac» no només és el gentilici de la regió romanesa de Valàquia,²⁸ sinó sobretot un exònim genèric per referir-se a qualsevol població de parla romanesa. Hi ha lingüistes que consideren que l'aromanès és una llengua romànica oriental propera, però independent del romanès o dacoromanès, del romanès de l'Ístria i del megleno-romanès de la Macedònia Central, sobre el qual parlarem més avall. Les llengües romaneses actuals serien, doncs, quatre. Els parlants d'aquesta llengua que ens ocupa s'anomenen a ells mateixos *armăni* o *remenii* (o Γκρέκοι [*greki*], Γραικόβλάχοι [*grekóvlaxhi*]) i la seva llengua *armânească* o *armână*. Els grecs es guarden molt de dir que els Βλάχοι són una ètnia diferenciada d'ells pel fet de parlar

²⁷ Vegeu [Προσπάθεια εκτουρκισμού της μειονότητας των Πομάκων στη Θράκη](#).

²⁸ Sembla ser que el gentilici *valac* referit a l'actual regió romanesa de Valàquia està emparentat amb tot un plegat de topònims d'origen celta preromà que trobem a tot Europa, provinents tots ells d'una tribu celta que els romans anomenaven *Volcae*: la regió polonesa de Galítsia, la Galícia espanyola, la Gàl·lia, Valònia, el País de Gal·les, l'antiga regió d'Anatòlia anomenada Galàcia (actual regió d'Ankara) o el glotònim *gaèlic* per referir-se a les llengües celtes d'Irlanda i d'Escòcia.

una llengua diferent del grec. Els consideren grecs i no pas una minoria. Oficialment, ho repetim un cop més, a Grècia no hi ha minories. Actualment, però, la majoria de la població d'origen aromanès ha estat completament assimilada i només parla grec. Els grecs també anomenen els valacs Κουτσόβλαχοι (*Kutsóvlakhi*), un terme que correspon a la pronúncia grega del turc *küçük Vlah* (Μικρόβλάχοι [*Mikróvlakhi*], «petits valacs»), és a dir, els habitants de la Valàquia menor, el nom amb què els otomans es referien a l'actual regió grega de Tessàlia, on hi havia una gran concentració d'aromanesos, en contraposició a la denominació *büyük Vlah* (Μεγαλόβλάχοι [*Megalóvlakhi*], «grans valacs») amb què feien referència als habitants de l'actual regió romanesa del Danubi. Els turcs, però, també els anomenaven sovint *çobanlar*, és a dir, «pastors» o «ramaders». Val a dir que en grec modern l'adjectiu βλάχος (*vlakhos*) té sentit despectiu i és d'ús freqüent per dir «pagerol», «rústec», «ignorant» o «barroer». Tot plegat és degut al fet que tradicionalment els valacs o aromanesos s'han dedicat a les feines del camp, a la ramaderia i, sobretot, a la transhumància, feines connotades negativament per les societats urbanes.

Dialectes romanesos, aromanesos i megleno-romanesos.

El bressol històric dels aromanesos és el nord i centre de Grècia: l'Epir, Macedònia, Tessàlia, la serralada del Pindos, que recorre la Grècia continental de nord a sud, els encontorns de l'Olimp i del mont Vèrmio i el llac Prespa. Encara se'n poden trobar assentaments rurals aïllats a pobles del Pindos, com ara Samarina,²⁹ Perivoli o Smixi, i grups urbans a Ioànnina, a Métsovo, Trícala i Grevenà, i a Katerini, Vèria i Salònica. L'ús de la llengua ha estat sempre oral i, si mai havien de menester escriure, escrivien en grec. Tradicionalment, als Balcans el grec sempre ha estat la llengua de l'Església i, per tant, de l'ensenyament, a més de la llengua franca del comerç i la llengua d'ascensió social.

²⁹ Vegeu [Les Valaques de Samarina](#).

Tal com va passar el 1870 amb la creació de l'exarcats búlgar, el 1905 els nacionalistes romanesos van aconseguir, amb el suport de les grans potències i, sobretot, d'Àustria-Hongria, que l'Imperi Otomà reconegués l'*Ullah millet*, el *Vlah millet* o l'*Eflak millet*³⁰ com a nació confessional diferenciada, amb la seva llibertat de culte i la possibilitat de rebre ensenyament en la seva llengua. Sempre amb l'oposició vehement de l'Església ortodoxa grega, l'estat romanès del Danubi, independitzat definitivament de l'Imperi Otomà el 1877, i el moviment nacionalista romanès van crear una extensa xarxa cultural i educativa al sud dels Balcans, tal com feien els búlgars. A començaments del segle XX hi havia escampades per tot arreu un centenar d'esglésies romaneses i un centenar d'escoles amb uns 4.000 alumnes i 300 professors. Finalment, els aromanesos es van dividir en dues faccions principals, una de pro romanesa i una altra de pro grega, i encara una altra de minoritària enfocada exclusivament en la seva identitat pròpia. Tot i així, l'avançada aculturació per assimilació dels aromanesos dins la població grega va fer que el sentiment nacional fes figa i la majoria d'aromanesos no només es mostrés indiferent, sinó fins i tot activament hostil al seu propi moviment nacional. Durant la Segona Guerra Mundial i l'ocupació italiana d'una gran part de la Grècia occidental, els italians van voler guanyar-se la simpatia dels aromanesos i els van animar a crear un principat a la serralada del Pindos, però el projecte mai no va tenir èxit entre la població local. Ans al contrari, molts membres de la Resistència grega contra l'ocupació feixista van ser precisament aromanesos.

Els aromanesos de Grècia no es consideren una minoria ètnica, sinó lingüística, però, tal com veurem que també passa amb els arvanites, des del segle XIX no es distingeixen gaire de la resta de grecs. Encara que parlin aromanès, la majoria es considera part constituent de la nació grega. Talment com els arvanites, que també van participar en la Guerra d'Independència de Grècia, els aromanesos han tingut un paper molt important en la política, el món dels negocis i les forces armades gregues. Personatges històrics tan indiscutiblement grecs com ara l'escriptor Ρήγας Φεραίος (Rigas Fereos), el primer ministre Ιωάννης Κωλέττης (Ioannis Koletis), els multimilionaris Ευάγγελος i Κωνσταντίνος Ζάππας (Evànguelos i Konstandinos Zapas),³¹ el metge i mecenes Απόστολος Αρσάκης (Apóstolos Arsakis),³² l'empresari i mecenes Γεώργιος Αβέρωφ (Geórgios Avérof) o el primer ministre Αλέξανδρος Παπάγος (Aléxandros Papagos) eren aromanesos o d'ascendència aromanesa tot i que sovint s'ha perdut el record de l'origen i l'ascendència aromanesa és difícil de destriar de l'arvanítica. Tant se val barretina vermella que vermella barretina. El procés d'aculturació, és a dir, d'integració, barreja i assimilació de tots dos grups ètnics ha estat definitiu. De tota manera, val a dir que, en general, la majoria d'aromanesos, escampats per tots els Balcans, han adoptat a tot arreu la cultura nacional dominant o, en tot cas, declaren tenir una doble identitat com a

³⁰ *Ullah millet*, *Vlah millet* o *Eflak millet* són diferents denominacions alternatives en turc per referir-se a la nació confessional dels valacs.

³¹ Els germans Zapas van ser uns mecenes que van finançar la construcció del conegut edifici neoclàssic Ζάπιο (Ζάππειο) del Parc Nacional d'Atenes amb motiu dels primers Jocs Olímpics de 1896.

³² Apóstolos Arsakis va finançar la famosa escola per a noies *Αρσάκειο* (*Arsàkio*) d'Atenes, i el 1862 va ser ministre d'Afers Exteriors i primer ministre de Romania.

aromanesos i grecs, aromanesos i albanesos, aromanesos i búlgars, aromanesos i macedonis del nord, aromanesos i serbis, etc.

Com a mostra del sentiment nacional grec dels aromanesos, podem esmentar un parell de fets: el 2001 trenta-un alcaldes grecs aromanesos van signar una resolució de protesta contra un informe del Departament d'Estat americà sobre la situació dels drets humans a Grècia. Aquests alcaldes es queixaven que els americans tipifiquessin els aromanesos com a minoria ètnica o lingüística i afirmaven que els grecs de llengua valaca mai no han demanat ser reconeguts per l'Estat grec com a minoria i, a més, insistien en el fet que històricament i culturalment els aromanesos eren i continuaven sent una part integrant de l'hel·lenisme, que eren bilingües i que per a ells el fet de parlar o no l'aromanès era secundari; d'altra banda, l'associació aromanesa més important de Grècia i, de fet, del món, la Federació d'Associacions Culturals Valaques de Grècia (Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων) ha rebutjat en diverses ocasions la classificació de l'aromanès com a llengua minoritària o la tipificació dels valacs com a grup ètnic diferent dels grecs. Significativament, el web d'aquesta Federació és totalment en grec i només té una pestanya anomenada Μαθαίνω Βλάχικά (*Matheno Vlachikà*, «Aprenc Valac»), on tan sols apareixen tres glossaris bilingües de variants locals d'aromanès.³³

Per tant, és difícil de saber el nombre de valacs o aromanesos que hi ha actualment a Grècia perquè en teoria ja no hi ha cap distinció cultural clara entre qui parla aromanès i qui no, i la llengua oral ha quedat relegada als més grans. Es calcula, però, que hi deuen haver entre uns 15.000 i 50.000 parlants actius d'aromanès tot i que el nombre d'individus que entenen la llengua sense parlar-la o que la parlen a un nivell molt bàsic deu ser molt més alt.

Malgrat que, en general, Grècia ha desencoratjat l'ús de cap llengua minoritària, recentment s'han fet esforços per preservar-ne les que són en perill d'extinció, és a dir, l'aromanès i l'arvanític. D'ençà de 1994 la Universitat Aristòtil de Salònica imparteix cursos de *Κουτσοβλάχικά* a estudiants de nivell principiant o avançat, i a la ciutat de Métsovo se celebren periòdicament festivals culturals amb més de 40.000 participants, les trobades d'aromanesos més importants del món. Tot i així, no hi ha diaris exclusivament aromanesos i la llengua aromanesa és gairebé absent de la televisió. De fet, el 2002 hi havia més de dues-centes associacions culturals aromaneses a Grècia, però molt poques que es dediquin a la preservació de la llengua aromanesa. El 1997 l'Assemblea del Consell d'Europa va aprovar la recomanació núm. 1333, en la qual encoratja els països balcànics a prendre mesures per revertir la situació crítica de la cultura i la llengua aromanesa. Arran d'això, el president grec de l'època, Konstandinos Stefanópulos, va instar públicament els aromanesos grecs a transmetre la llengua als seus fills.

Tot i així, el nivell d'aculturació no impedeix que de tant en tant es produeixi algun conflicte si mai es posa en dubte la posició oficial segons la qual a Grècia no hi ha minories.

³³ Vegeu [Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων](#).

El 2001 l'arquitecte i activista aromanès Sotiris Bletsas va ser jutjat i condemnat per «divulgació d'informació falsa» pel fet d'haver distribuït, el 1995, publicacions de l'Oficina Europea de Llengües Minoritàries (EBLUL) sobre les minories lingüístiques de Grècia. Cal saber que l'EBLUL (actualment, l'European Language Equality Network [ELEN])³⁴ era una ONG constituïda amb el suport del Consell d'Europa, del Parlament Europeu i de la Comissió Europea. De fet, era l'organització de referència de la Comissió Europea per dur a terme la seva política de preservació de les llengües minoritàries europees. Bletsas va presentar recurs, va ser declarat no culpable i més tard fins i tot va ocupar el càrrec de director de la secció grega de l'Oficina Europea de Llengües Minoritàries de Grècia (EBLUL).³⁵ Les coses no són sempre blanques o negres.

La data de l'edecte otomà del 23 de maig de 1905 mitjançant el qual es va crear l'Església Ortodoxa Valaca ha estat adoptada pels aromanesos d'Albània, Bulgària, Macedònia del Nord i Austràlia com a diada nacional aromanesa (*Dzua Natsională a Armănjilor*), però no pas pels aromanesos de Grècia, que, lògicament, continuen adscrits al Patriarcat Ecumènic Ortodox d'Istanbul. D'altra banda, val a dir que el procés d'aculturació dels aromanesos no s'ha produït allà on hi ha hagut escoles romaneses: el 1925, quaranta-set anys després de la incorporació a Romania de la regió de la Dobrudja, al delta del Danubi, el rei Ferran va concedir als aromanesos terres i privilegis per establir-s'hi, una crida que va generar una important migració d'aromanesos a Romania. Actualment, es calcula que el 25% de la població d'aquesta regió, entre 100.000 i 250.000 individus, té ascendència aromanesa. La ironia de la història és que els romanesos sovint els anomenen *macedoni*! A més, recentment hi ha hagut a Romania un moviment de reconeixement dels aromanesos com a grup cultural diferenciat de la resta de la població i es vol concedir-los drets com ara el dret a rebre ensenyament en la seva llengua o a elegir diputats al parlament nacional. En aquest sentit, el 2013 el Parlament Europeu va atorgar una condecoració a la millor representació d'una minoria lingüística a Europa, feta en el si del *Babel Film Festival*^{36, 37} que se celebra a Càller (Sardenya), concretament a la primera pel·lícula aromanesa mai parlada íntegrament en aromanès: *I am not famous, but I'm Aromanian / Nu hiu faimos ama hiu Armân / Nu sunt faimos dar sunt aromân*.³⁸

MEGLENO-ROMANÈS

No podem deixar de parlar dels aromanesos sense donar quatre pinzellades sobre els ja esmentats megleno-romanesos de la Macedònia Central. El megleno-romanès és una petita llengua romànica oriental en vies d'extinció, germana del romanès i de l'aromanès, però prou diferenciada, parlada, segons la publicació *Ethnologue*, per no gaire més de tres mil

³⁴ Vegeu [European Language Equality Network \(ELEN\)](#).

³⁵ Vegeu [Greek Helsinki Monitor: Minority Language Activist, Bletsas Found Not Guilty in Historic Court Decision, Brussels, December 18, 2001 by Johan Haggman](#).

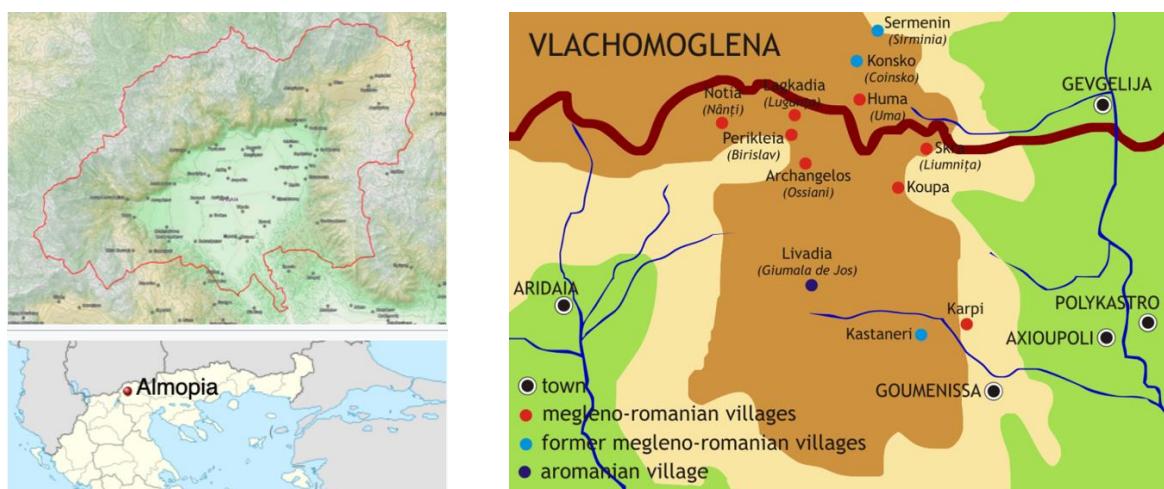
³⁶ Vegeu [Babel Film Festival](#).

³⁷ Vegeu [I vincitori della terza edizione del Babel Film Festival 2013](#).

³⁸ Vegeu [Nu hiu faimos ama hiu Armân \(tràiler\)](#).

individus a set pobles de la zona fronterera entre Macedònia del Nord i Grècia, a l'àrea de muntanya anomenada Moglenà, prop de la ciutat d'Aridea, a la prefectura o actual «unitat perifèrica» de Pel·la. A diferència dels aromanesos, els megleno-romanesos no són pastors transhumants, sinó pagesos sedentaris. Els grecs anomenen aquesta llengua Βλαχομογλενίτικα (*Vlachomoglenítika*) o simplement Μογλενίτικα (*Moglenítika*), però els parlants en diuen *vlaheşte* i ells mateixos s'anomenen *Vlaşi*. El terme «megleno-romanès» data del segle XIX i va ser encunyat pels erudits que han estudiat aquesta llengua.

La majoria dels Vlaşi són cristians ortodoxos tot i que hi havia un poble, Νότια / Nânti, els habitants del qual es van convertir a l'Islam en el segle XVIII i en l'intercanvi de poblacions de 1923 van ser deportats per força a Turquia. D'altra banda, cal dir que el gran nombre de refugiats grecs provinents de l'Àsia Menor que es van assentar a zones tradicionalment aromaneses i megleno-romaneses de la Macedònia i la Tràcia gregues va tenir-hi força conseqüències econòmiques i socials i va provocar nombrosos conflictes entre la població local i els nouvinguts. Els actes d'intimidació de les autoritats gregues van generar entre 1921 i 1923 un moviment nacional aromanès i megleno-romanès favorable a l'emigració a Romania des de Moglenà, Véria i Edessa. A Romania hi viuen unes vuit centes famílies d'origen meglenític.

Localitats megleno-romaneses a Grècia i a Macedònia del Nord.

ARVANÍTIC

Els arvanites són un grup de població albanòfona repartit geogràficament en tres grups; un a la Grècia meridional, on va ser la població predominant fins al segle XIX, principalment a l'Àtica, Beòcia, Salamina, sud d'Eubea, el Peloponnès i les illes Saròniques (Salamina, Hidra, Spetses) i l'illa d'Andros; un altre de petit a Tràcia; i encara un altre de diferenciat a la zona fronterera amb Albània. En aquest cas les dades també són poc fiables en aquest cas i els membres d'aquest grup ètnic ballen entre els 50.000 i els 150.000 parlants.

De totes les minories presents a Grècia, podríem dir que els arvanites són el grup ètnic la idiosincràsia del qual més s'assembla a la dels grecs. L'arvanític meridional és una varietat prou diferent de l'albanès, exclusivament oral i sense protecció oficial. El manté la gent gran. La majoria dels joves han emigrat a Atenes i s'han passat al grec.

Comunitats arvanítiques meridionals.³⁹

Curiosament, l'emigració i assentament a Grècia de grups de població del sud d'Albània a mitjan segle XIII i finals del segle XIV guarda una certa relació amb l'expansió del Casal Reial de Barcelona a la Mediterrània oriental.

A mitjan segle XIII comença l'arribada dels arvanites ortodoxos a Grècia, principalment a Tessàlia, a Etòlia i a les muntanyes del Pindos, a causa de la dissolució a mans sicilianes d'un dels tres estats hereus de l'Imperi Bizantí,⁴⁰ que havia estat substituït per l'Imperi Llatí d'Orient arran de la Quarta Croada, els membres de la qual l'any 1204 van fer marrada i, en lloc d'atènyer Terra Santa, van prendre i saquejar Constantinoble i van ensorrar l'Imperi. Aquest estat hereu de l'Imperi Bizantí de què parlem, és a saber, el Despotat de l'Epir, que incloïa Albània, va caure en mans del regne angeví de Sicília sota la corona de Carles I d'Anjou, germà del rei Lluís IX de França. A instància del papa Climent IV i, sobretot, del papa francès Martí IV, Carles I d'Anjou va imposar a sang i fetge el catolicisme a Albània i va provocar la fugida a Grècia de molts clans ortodoxos albanesos. No obstant això, la famosa revolta popular, coneguda com a Vespres Sicilianes, que va esclatar a Sicília contra la fiscalitat abusiva i la dominació dels angevins francesos i papistes de Carles I d'Anjou va provocar que el rei Pere el Gran, casat amb la princesa Constança, filla del rei de Sicília Manfred I Hohenstaufen, expulsat del tron per Carles I

³⁹ Imatge procedent del documental [Στα Αρβανίτικα, δείγμα του ντοκιμαντέρ](#) de Katerina Clark, en grec, sobre els arvanites: (captura de pantalla del minut 4:15).

⁴⁰ L'Imperi de Nicea, l'Imperi de Trebisonda i el Despotat de l'Epir.

d'Anjou en el marc de les lluites entre güelfs i gibel·lins,⁴¹ reivindicqués el dret a la corona de l'illa, hi desembarqués i el 1282, amb el suport financer de l'emperador bizantí Miquel VIII Paleòleg, se'n fes senyor tot renunciant a la possessió i, per tant, a l'evangelització catòlica d'Albània. Aquest fet històric va suposar, doncs, la fi de la primera emigració albanesa ortodoxa a terres gregues i, de passada, l'excomunicació de Pere el Gran i la guerra amb la França papista.

D'altra banda, a mitjan segle XIV el rei serbi Stefan Dušan va ocupar Albània i els territoris del nord i de l'oest de Grècia que havien tornat a formar part de l'Imperi Bizantí, restaurat el 1261 per Miquel VIII Paleòleg, i va provocar l'emigració a Grècia de molts clans arvanites que fugien de l'opressió dels nous senyors feudals serbis. Aquestes poblacions van arribar massivament a l'Epir, a Tessàlia, a Eubea, a l'Àtica i al Peloponnès —o Morea, com en deien a l'Edat Mitjana. Hi van ser acollits com a pagesos i soldats pels dèspotes bizantins de Mistràs, la capital de Morea, per tal de resoldre el greu declivi demogràfic que havia causat la pesta a tota la regió. I vet aquí, doncs, que el 1382 també van obtenir el permís de Pere III el Cerimoniós d'instal·lar-se en el ducat d'Atenes com a soldats per reforçar la capacitat defensiva del ducat limítrof de Neopàtria. Aquest declivi demogràfic va fer que a començaments del segle XV els venecians també haguessin de recórrer a la repoblació arvanítica del sud d'Eubea i també reclutessin nombrosos arvanites com a *stradioti* («soldats»).

El glotònim grec Αρβανίτικα (*arvanítika*) i el seu equivalent en la llengua pròpia, *αρβερίστ* (*arbërisht*), no provenen del topònim Albània, encara que ho puguí semblar, sinó d'*Arbën* o *Arbër*, en grec Αρβανον (*Àrvanon*), que a l'alta Edat Mitjana feia referència a una regió del nord de l'actual Albània: *Àrbanon*. Per referir-se a ells mateixos, els arvanites fan servir els etnònims *arbërorë* o *arbëreshë*. A Grècia també s'han fet servir els termes Ελληνοαλβανοί o Ελληνοαλβανέζοι (*El·linoalvaní*, *El·linoalvanezi*, «greco-albanesos»), però actualment, tot i que els estudis lingüístics es mostren unànimes a l'hora de descriure l'arvanític com un dialecte albanès meridional, molts arvanites consideren aquest terme despectiu perquè des del punt de vista nacional ells s'identifiquen com a grecs i no pas com a albanesos. Tot i així, entre ells mateixos hi ha molta confusió, tal com ho demostra un jove arvanita en un vídeo de YouTube.⁴²

L'arvanític forma part del principal grup dialectal del sud d'Albània, el *tosk* i també està relacionat amb l'*arbëresh*, el dialecte albanès que parlen al sud d'Itàlia els descendents d'antics colons arvanites provinents de Grècia. Sembla ser que la intel·ligibilitat mútua entre el dialecte albanès estàndard *tosk* i l'arvanític és més gran que no pas entre els dos principals grups dialectals de l'albanès d'Albània, el *tosk* i el *gheg*. Tot i així, l'arvanític ha rebut una gran influència del grec, principalment pel que fa al vocabulari i al sistema

⁴¹ Guerres, entre una llarga llista de conflictes històrics que no venen al cas, pel control del Regne de Sicília entre partidaris del papa de Roma i del rei de França (güelfs) i partidaris de l'emperador del Sacre Imperi Romà (gibel·lins) (1251-1282).

⁴² Vegeu [Thracian Arvanitika Speaker](#): (minut 1:27 en endavant).

fonològic i, ahora, també ha mantingut alguns trets conservadors que s'han perdut a Albània.

Pel que fa al procés d'estandardització de l'arvanític, podem dir que es tracta d'una llengua oral confinada a l'àmbit privat, que la diversificació en onze subdialectes⁴³ sense gaire intel·ligibilitat mútua entre ells ha impedit la constitució d'un estàndard supradialectal, diferenciat de l'albanès oficial, i que l'alfabet arvanític basat en l'alfabet grec amb diacrítics ha tingut poc èxit. A més, l'absència d'un poder central, tret de l'Estat grec, i l'organització dels arvanites en clans (*farë*) ha impedit la creació de qualsevol mena d'institució de referència encarregada de l'estandardització de la llengua. D'altra banda, cal afegir que els arvanites no fan servir mai l'albanès estàndard perquè no l'han après mai, ni tampoc l'ortografia llatina, sempre parlen dialecte, i fa segles que els seus dialectes es van separar de l'albanès d'Albània i, per tant, els seus parlants van perdre el lligam amb el país d'origen. És per aquesta raó que funcionalment l'arvanític no està subordinat a la llengua nacional albanesa i n'és independent. Amb tot i amb això, cal precisar que el dialecte arvanític del nord-oest de Grècia, a la frontera amb Albània, s'assembla força més al dialecte albanès estàndard, el *tosk*, i, de fet, els parlants acostumen a anomenar la seva llengua amb el terme que fan servir els mateixos albanesos: *shqip*. És per això que aquest grup d'arvanites és considerat sovint ètnicament albanès més que no pas arvanític, tot i viure de la banda grega de la frontera. Val a dir també que de l'altra banda de la frontera també hi ha un grup de població grega a la ciutat de Gjirokastër (Αργυρόκαστρο [*Argirókastro*]) i rodalies.

Encara que l'arvanític gairebé sempre ha estat una llengua oral, durant el segle XIX es va fer servir en pamflets electorals bilingües a l'Àtica i a Beòcia per facilitar la comunicació entre la població arvanítica i els candidats que només parlaven grec i gens d'arvanític. També es conserva, per exemple, una correspondència privada del segle XIX en alfabet grec, que es van intercanviar l'armador de l'illa de Spetses Ioannis Orlandos (Ιωάννης Ορλάνδος) i l'armador de l'illa d'Hidra Geórgios Kunduriotis (Γεώργιος Κουντουριώτης).⁴⁴

Avui dia tots els arvanites són bilingües o només parlen grec. Ja no hi ha parlants monolingües. Entre els joves hi ha molts parlants terminals que tenen un domini molt imperfecte de la llengua i és poc probable que la transmetin als seus fills. Per tant, es considera una llengua en perill d'extinció. De fet, s'ha detectat una acceleració de la convergència gramatical cap al grec i una simplificació estructural de la llengua, símptomes d'un empobriment que efectivament durà probablement a l'extinció.

L'aculturació per assimilació i integració dels arvanites en la societat grega va arribar a un punt que la llista d'herois de la Guerra d'Independència grega o de primers ministres,

⁴³ Àtic occidental, àtic sud-oriental, beoci nord-oriental, beoci occidental, beoci central, peloponnesi nord-oriental, peloponnesi nord-occidental, peloponnesi meridional, peloponnesi occidental, la variant d'Eubea i la de l'illa d'Andros.

⁴⁴ Clogg 2002, xvi.

presidents i altres prohoms i figures d'origen arvanític, però amb «consciència nacional grega» és molt llarga. Personatges tan indiscutiblement grecs com ara els herois de la Guerra d'Independència Bótsaris (Μπότσαρης), Karaiskakis (Καραϊσκάκης) o Kolokotronis (Κολοκοτρώνης), el general i primer ministre Tzavel·las (Τζαβέλλας), l'almirall Miaülis (Μιαούλης) o la famosa heroïna Bumbulina (Μπουμπουλίνα) eren arvanites o tenien orígens arvanítics. Fins i tot la famosa actriu Irene Papas (Ειρήνη Παππά) també era d'origen arvanític: el seu cognom de soltera era Leleku (Λελέκου). Com a curiositat, podríem afegir que al segle XIX el llogaret anomenat Atenes, on al cap dels anys es va traslladar la capital del país, era un poblet arvanitòfon i els pocs atenencs de soca-rel que encara ara hi deuen quedar sempre es vanten de les seves arrels arvanites.

La coexistència dels arvanites amb els grecs i la seva assimilació és tan gran que el percentatge de grecs amb un cognom d'origen arvanític és altíssim. Tot i que la llengua arvanítica està en perill d'extinció, a Grècia hi ha un gran interès pels cognoms d'origen arvanític tal com ho demostra l'existència de nombrosos webs i llibres que en parlen sense que això plantegi cap mena de conflicte d'identitat nacional.^{45, 46, 47, 48}

ROMANÍ

La història dels gitanos, Rroma o romanís de Grècia, es remunta al segle XV. Els gitanos provenen del nord-oest de l'Índia, d'on van partir cap al segle X, i parlen una llengua indo-ària i, per tant, el seu avantpassat lingüístic és el sànscrit. Abans d'escampar-se per tot Europa, van passar una bona temporada a l'Imperi Bizantí, tal com demostra el fet que van adoptar moltes paraules gregues, com ara *drom* per dir «camí» o «carrer». La llengua dels gitanos, el romaní o *romanichib*, és l'origen de la majoria d'argots i llengües secretes de tot Europa. Fins i tot en casos com ara Espanya o Catalunya, on la repressió del segle XVIII va fer que es perdés la llengua, van adoptar la gramàtica catalana i castellana, però relexificant-les amb lèxic romaní, la qual cosa fa que aquesta «parla mixta» sigui indesxifrable per als forasters o *païos*. Molts d'aquest termes han passat a l'argot de les llengües locals. El romaní o el lèxic romaní és la llengua més estesa a tot Europa i, per tant, en podríem dir la llengua més europea de totes.

Els primers que en van dir «gitanos» van ser els grecs, que suposaven que eren d'origen egipci.⁴⁹ Com que són nòmades, no es concentren en una única zona geogràfica concreta, sinó que molts estan dispersos per tot el país. La majoria dels romanís grecs són cristians ortodoxos hel·lenitzats i parlen diverses varietats de la llengua romaní a més del grec. A Grècia són nombrosos els cantants i músics gitanos del gènere de música popular grega conegut com a ρεμπέτικο (*rembétiko*).

⁴⁵ Vegeu [Τα Νέα - Αρβανίτικα ονόματα και φάρες που προκαλούν... έκπληξη.](#)

⁴⁶ Vegeu [Τα Αρβανίτικα Επώνυμα των Ελλήνων.](#)

⁴⁷ Vegeu [Νοτιοανατολικά - Αρβανίτικα επώνυμα: Από πού προέρχονται και τι σημαίνουν.](#)

⁴⁸ Vegeu [Τα Αρβανίτικα επώνυμα των Ελλήνων και η πορεία τους μέχρι σήμερα.](#)

⁴⁹ Αιγύπτιος (*[Egíptios]* «egipci») > Γύφτος (*[Gíftos]*, «gitano»); cf. (it.) *egiziano* > (cat.) gitano.

En l'intercanvi de poblacions entre Grècia i Turquia del 1923, grups de romanís musulmans de Grècia, com ara els *Tütüncüler* («venedors» o «cultivadors de tabac», a Tràcia) o els *Sepetçiler* («cistellers»), es van traslladar a Turquia, on se'ls coneix com a *mübadil Romanlar* («romanís immigrants»).

Els gitanos de Grècia viuen dispersos per tot el territori del país, i es concentren principalment en els suburbis de les ciutats. A l'Àtica les localitats més importants són Agia Varvara, que té una comunitat romaní molt pròspera, i Ano Lióssia, on les condicions són més precàries. Els romanís mantenen els seus propis costums i tradicions. Tot i que un gran nombre de romanís ha adoptat un mode de vida sedentari i urbà, encara existeixen assentaments nòmades. Segons el govern grec, els nòmades són uns 200.000. Segons l'informe de la Comissió Nacional de Drets Humans, aquesta xifra s'acosta més aviat als 250.000 i, segons el del grup grec Human Rights Watch World Report de 1998 sobre Grècia, als 350.000.⁵⁰

En general, com a col·lectiu marginat, les comunitats gitanes pateixen l'abandonament de l'Estat i han de fer front a unes taxes de treball infantil molt altes, al maltractament, a l'absentisme escolar, a uns serveis sanitaris molt deficients, a la discriminació policial, al tràfic de drogues i a la manca d'habitatges que no siguin barraques o tendes precàries. El Comitè Europeu de Drets Socials ha condemnat Grècia un parell de vegades per violació de la Carta Social Europea amb la seva política d'habitatge envers els gitanos.

La majoria dels gitanos grecs són cristians ortodoxos i han adoptat la identitat grega, és a dir, la llengua i noms i cognoms. Una petita part, però, com hem dit al principi, són musulmans, formen part de la minoria musulmana reconeguda pel Tractat de Lausana, viuen a la Tràcia occidental i han adoptat la identitat turca. A tot Grècia hi ha un centenar d'associacions gitanes, amb més de 300.000 membres, agrupades dins d'una gran confederació. El 2006 es va crear un partit polític gitano anomenat Aspida-Rom, acrònim de *Ανεξάρτητη Συσπείρωση Πολιτών Ιδιαίτερου Αυτοπροσδιορισμού* (Coalició Independent de Ciutadans pro Autodeterminació Especial), per mirar de resoldre els problemes crònics a què s'enfronta aquest grup de població.⁵¹

JUDEO-ESPANYOL

No podem enllestir aquest article sense fer un esment testimonial de la dotzena de parlants ancians de judeo-espanyol que, segons *Ethnologue*, encara resten a Salònica, una ciutat la meitat de la població de la qual, com hem dit, el 1912 era jueva sefardita. La majoria dels jueus de Salònica, uns 50.000, va morir als camps de concentració nazis d'Auschwitz i Treblinka. El judeo-espanyol és, doncs, una llengua gairebé extingida a

⁵⁰ [Human Rights Watch World Report 1998 about Greece.](#)

⁵¹ <https://www.paratiritis-news.gr/news/neo-politiko-komma-aspida-rom/>

Grècia. El millor resum de l'holocaust durant l'ocupació alemanya de Grècia el podem trobar a Mazower.⁵²

BIBLIOGRAFIA

Bowman, Steven. 2002. «Jews», en Richard Clogg (ed.), *Minorities in Greece. Aspects of a Plural Society*. Londres: Hurst & Company.

Clogg, Richard, (ed.). 2002. *Minorities in Greece. Aspects of a Plural Society*. Londres: Hurst & Company.

Ethnologue: Languages of Greece. 26th Edition (<http://www.ethnologue.com>).

Karakassidu, Anastassia. 2002. «Cultural illegitimacy in Greece: the Slavo-Macedonian “non-minority”», en Richard Clogg (ed.), *Minorities in Greece. Aspects of a Plural Society*. Londres: Hurst & Company.

Mazower, Mark. 2001. *Inside Hitler's Greece*. Londres: Yale University Press.

—. 2002. *The Balkans. A Short History*. Nova York: Random House.

—. 2004. *Salonica, City of Ghosts. Christians, Muslims and Jews 1430-1950*. Londres/Dublín: Harper Collins Publishers.

Meinardus, Ronald. 2002. *Muslims: Turks, Pomaks and Gypsies*, en Richard Clogg (ed.), *Minorities in Greece. Aspects of a Plural Society*. Londres: Hurst & Company.

⁵² Mazower 2001.